

Bazyli Degórski *OSPPE*

EGZEGEZA CUDU W KANIE GALILEJSKIEJ W NAUCZANIU ŚW. GAUDENTEGO Z BRESCJI

1. Wstęp

Myśl teologiczna św. Gaudentego – ósmego biskupa Brescji, jednego z mniej znanych zachodnich Ojców Kościoła z przełomu IV i V wieku – pozostaje jeszcze, jak się wydaje, nie w pełni zgłębiona¹ Natomiast na obszarze polskim ów Biskup jest prawie w ogóle nie dostrzegany² Warto więc przybliżyć postać i myśl teologiczną Biskupa Brescji

¹ Powstało kilka prac poświęconych św. Gaudentemu z Brescji. W większości mają one jednak charakter ogólny lub komparatystyczny, względnie zajmują się zagadnieniami filologicznymi dzieł Biskupa Brescji. Jeśli chodzi o najcenniejsze pozycje dotyczące spuścizny teologicznej św. Gaudentego, to należy wymienić następujące dzieła: S.L. Böhler, *Gaudentius of Brescia. Sermons and Letters* [= Diss. The Catholic University of America], Washington (DC) 1965; G.M. Bruni, *Teologia della storia secondo Gaudenzio da Brescia*, Vicenza 1967; C. Truzzi, *Zeno, Gaudenzio e Cromazio. Testi e contenuti della predicazione cristiana per le chiese di Verona, Brescia e Aquileia (360-410 ca.)* [= Testi e ricerche di scienze religiose pubblicati a cura dell'Istituto per le Scienze Religiose di Bologna, 22], Brescia 1985; G. Bruni, *Pasqua primavera della storia. Teologia del tempo nei testi omiletici di Gaudenzio di Brescia* [= Scripta Pontificiae Facultatis Theologiae Marianum, 55], Roma 2000.

² Z opracowań polskojęzycznych, które zajmują się bezpośrednio św. Gaudentym z Brescji, posiadamy tylko następujące: M. Starowieyski – J.M. Szymusiak, *Gaudencjusz bp Brescii*, w: M. Starowieyski – J.M. Szymusiak (wyd.), *Słownik wczesnochrześcijańskiego piśmiennictwa*, Poznań 1971, 165; A. Bober, *Święty Gaudenty z Brekcji — zapomniany kaznodzieja*, „Ateneum Kapłańskie” 72 (1980) t. 94, z. 1, 85-94; E. Stanula, *Gaudenty*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 5, Lublin 1989, 888-889; B. Degórski, *Żydzi w „Traktatach” św. Gaudentego z Brescji*, „Dissertationes Paulinorum” 3 (1990), 101-104; Tenże, *Zbawczy dialog Boga z ludźmi w pismach św. Gaudentego z Brescji*, Papieski Uniwersytet św. Tomasza z Akwinu, Rzym 2001. B. Degórski wydał także w Polsce (ale w języku włoskim) następujący artykuł: *I codici vaticani adoperati da A. Glueck per l'edizione critica delle opere di S. Gaudenzio da Brescia*, „Dissertationes Paulinorum” 3 (1990), 84-100. Artykuł ten, jak łatwo zauważyć choćby na podstawie

(szczególnie odnośnie do jego interpretacji dziejów zbawienia, gdyż zagadnienie to stanowi motyw przewodni większości pozostawionych przez niego dzieł)³

Wydaje się, iż na wstępie nie można pominąć krótkiej prezentacji życia św. Gaudentego, a to przynajmniej z tego względu, że ma ono niewątpliwie – jak w przypadku każdego człowieka – pewien związek z nauką samego autora i pozwala ją lepiej zrozumieć. Tę część rozważań wieńczy związane przedstawienie dzieł św. Gaudentego, ich treści i dziejów powstania.

1.1. Życie św. Gaudentego

Głównym źródłem, które pozwala na odtworzenie życia św. Gaudentego, aczkolwiek tylko w przybliżeniu, są jego pisma. Nie wiemy dokładnie, kiedy przyszedł na świat. Jest jednak pewne, iż urodził się w Brescji⁴

samego tytułu, nie omawia jednak teologii św. Gaudentego. B. Degórski wygłosił ponadto po włosku w rzymskim Instytucie Patrystycznym "Augustinianum" następujący referat: *Pietro e Paolo martiri a Roma nell'insegnamento di Gaudenzio di Brescia*, w: *Pietro e Paolo. Il loro rapporto con Roma nelle testimonianze antiche. XXIX Incontro di studiosi dell'antichità cristiana, Roma, 4-6 maggio 2000* [= *Studia Ephemeridis "Augustinianum"*, 74], Roma 2001, 233-260, a na Uniwersytecie w Oksfordzie przedstawił po włosku referat: *L'interpretazione pneumatologica delle nozze di Cana secondo san Gaudenzio di Brescia*, w: F. Young – M. Edwards – P. Parvis (wyd.), *Papers presented at the Fourteenth International Conference on Patristic Studies held in Oxford 2003. Augustine. Other Latin Writers* [= „*Studia Patristica*”, 43], Peeters, Leuven-Paris-Dudley MA 2006, 353-358. B. Degórski wydał także po włosku w polskim czasopiśmie patrystycznym następujący artykuł: *Le nozze di Cana nell'esegesi di san Gaudenzio di Brescia*, „*Vox Patrum*” 23 (2003), 285-299.

³ Odnośnie do polskich dzieł dotyczących teologii historii por. przede wszystkim: Cz.S. Bartnik, *Teologia historii według Leona Wielkiego*, Lublin 1972; Tenże, *Historia ludzka i Chrystus*, Katowice 1987.

⁴ G. Brunati w książce: *Vita e gesta di Santi Bresciani* (I, Brescia 1954, 307. 325-327) przypuszcza, iż św. Gaudenty urodził się w miejscowości Toscolano koło Brescji. „È questa una supposizione non del tutto fondata” stwierdza A. Brontesi w dziele: *Gaudenzio, vescovo di Brescia*, w: *Bibliotheca Sanctorum*, VI, Roma 1965, 48.

Większość badaczy jest zdania, iż św. Gaudenty przyszedł na świat w Brescji; opierają oni to twierdzenie na następujących słowach pochodzących z jego dzieł: *Praefatio ad Benivolum, Magistrum Memoriae 2*, w: *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latino-rum* (dalej cyt. CSEL) 68, 3: *Nam sicut honoratorum nostrae urbis, ita etiam dominicae plebis deo adueniente dignissimum caput es, quia non minore diligentia servare studes*

Jako duchowny diecezji brescjańskiej, w czasie rządów biskupa Filastriusza, około roku 385-386⁵ św. Gaudenty wyprawił się w podróż na Wschód – do Ziemi Świętej. Wówczas to zatrzymał się w klasztorze żeńskim w Cezarei Kapadockiej, gdzie poznał krewnie św. Bazylego Wielkiego, które podarowały mu relikwie czterdziestu świętych męczenników z Sebasty⁶

G. Brunati uważa, że św. Gaudenty podczas podróży na Wschód spotkał także w Antiochii św. Jana Chryzostoma, w Jerozolimie – świętą dziewicę Sylwię, Rufina z Akwilei i Palladiusza, a w Betlejem zaś – św. Hieronima⁷

Podczas pobytu św. Gaudentego na Wschodzie zmarł biskup Brescji – św. Filastriusz. Wówczas to dotarli do św. Gaudentego wysłannicy osieroconego Kościoła, donosząc mu, że został wybrany następcą zmarłego pasterza. Św. Gaudenty, aczkolwiek świadom swego niedoświadczenia spowodowanego młodym wiekiem, zgodził się na wybór i wrócił do Brescji, aby przyjąć święcenia biskupie⁸. Św. Ambroży, biskup Mediolanu oraz inni biskupi sąsiednich diecezji zatwierdzili wybór Gaudentego dokonany przez duchowieństwo i lud Brescji, prosząc jednocześnie biskupów wschodnich, aby odmówili św. Gaudentemu wspólnoty kościelnej, gdyby ten nie chciał powrócić do ojczyzny celem podjęcia obowiązków biskupich.

Data święceń św. Gaudentego nie jest pewna. Należy ją bez wątplenia umieścić po 385 roku (w tym bowiem roku żył jeszcze św. Filastriusz)⁹. Górną zaś granicą jest rok 397 (śmierć św. Ambrożego, który

dei praecepta [...]; Tractatus 16 [Quem prima die ordinationis ipsius quorundam civium notarii exceperunt], 2, CSEL 68, 137: Sed beatus pater Ambrosius ceterique venerandi antistites sacramento, quo temere vos ipsos obligastis, adstricti tales ad me epistolas cum vestra legatione miserunt, ut sine damno animae meae ultra iam resistere non valerem, cui ab Orientalibus quoque episcopis, nisi meum ad vos reditum pollicerer, salutaris communio negaretur.

⁵ Por. G. Brunati, *dz. cyt.*, 308.

⁶ Por. Gaudentius Episcopus Brixienis, *Tractatus 17 [Die dedicationis basilicae Concilii Sanctorum. Tractatus exceptus]*, 14-15.

⁷ Por. G. Brunati, *dz. cyt.*, 308-309, 389. Odnośnie do znajomości św. Gaudentego ze św. Janem Chryzostosem podobne zdanie wyraża G. Gaggia, *S. Gaudenzio Vescovo di Brescia e Padre della Chiesa*, „Brixia sacra” 2 (1911), 311; oraz A. Glueck, *Prolegomena*, w: Tenże (wyd.), *S. Gaudentii Episcopi Brixienis Tractatus*, CSEL 68, VII. Przeciwnie stanowisko zajmuje F. Savio, *Gli antichi vescovi d'Italia dalle origini al 1300*, II/1, Bergamo 1929, 150, 158.

⁸ Por. Gaudentius Episcopus Brixienis, *Tractatus 16 [Quem prima die ordinationis ipsius quorundam civium notarii exceperunt]*, 1-3, CSEL 68, 137-138.

⁹ Por. F. Marx, *Prolegomena*, w: Tenże (wyd.), *Sancti Filastrii Episcopi Brixienis*,

udzielił św. Gaudentemu sakry). Za datę święceń trzeba prawdopodobnie przyjąć rok 390, biorąc pod uwagę potrzebny czas na podróż wspomnianych wysłańców brescjańskich¹⁰ Tak więc św. Ambroży z Mediolanu¹¹ wyświęcił św. Gaudentego na ósmego biskupa Brescji¹²

Od czasu wyboru św. Gaudentego na stolicę biskupią w Brescji aż do jego śmierci posiadamy tylko trzy pewne dane, które dotyczą jego życia. Otóż, przed rokiem 397 udał się do Mediolanu na zaproszenie św. Ambrożego i wygłosił tam dwa kazania do ludu. Do naszych czasów zachowało się jedynie drugie z nich¹³: *De Petro et Paulo*¹⁴ W latach 400-402 dokonał zaś w Brescji konsekracji kościoła *Concilium Sanctorum*, w którym zgromadził liczne relikwie świętych¹⁵ Ostatnią datą całkowicie pewną z życia św. Gaudentego jest rok 406, kiedy to wyprawił się on ze szczególnym posłannictwem do Konstantynopola wraz z czterema innymi biskupami, dwoma kapłanami i jednym diakonem, aby skłonić cesarza Arkadiusza do ponownego rozpatrzenia sprawy niesłusznego wygnania św. Jana Chryzostoma. Poselstwo to – ustalone przez papieża Inocentego I podczas zwołanego przezeń synodu rzymskiego – pomimo, iż posiadało listy samego papieża oraz Weneriusza, biskupa Mediolanu, biskupa Chromacjusza z Akwilei i cesarza Honoriusza¹⁶ – nie przyniosło zamierzonego skutku i po licznych „przygodach” powróciło do Italii¹⁷ Św. Jan Chryzostom w liście, który nie posiada daty, wychwala św. Gaudentego i w sposób szczególny dziękuje mu za wszelkie starania o jego uwolnienie z wygnania¹⁸

Diversarum hereseon liber, CSEL 38, XIII.

¹⁰ Por. G. Brunati, *dz. cyt.*, 310; A. Brontesi, *Gaudenzio, vescovo di Brescia*, art. cyt., 49.

¹¹ Por. Gaudentius Episcopus Brixiensis, *Tractatus* 16 [*Quem prima die ordinationis ipsius quorundam civium notarii exceperunt*], 9, CSEL 68, 139.

¹² Por. A. Brontesi, *Gaudenzio, vescovo di Brescia*, art. cyt., 49; F. Savio, *Gli antichi vescovi d'Italia...*, *dz. cyt.*, 129-132; A. Glueck, *Prolegomena*, art. cyt., XVII.

¹³ Por. Gaudentius Episcopus Brixiensis, *Tractatus* 20 [*De Petro et Paulo*], 1, CSEL 68, 181.

¹⁴ Por. *tamże*, 20, 1-12, CSEL 68, 180-183. Odnośnie do tego kazania por. B. Degórski, *Pietro e Paolo martiri a Roma...*, art. cyt., 233-260.

¹⁵ Por. Gaudentius Episcopus Brixiensis, *Tractatus* 17 [*Die dedicationis basilicae Concilii Sanctorum. Tractatus exceptus*], CSEL 68, 141-151. Por. także A. Brontesi, *Gaudenzio, vescovo di Brescia*, art. cyt., 50.

¹⁶ Por. A. Brontesi, *Gaudenzio, vescovo di Brescia*, art. cyt., 51.

¹⁷ Por. Palladius, *Dialogus historicus de vita et conversatione beati Ioannis Chrysostomi, episcopi Constantinopolis* 4.

¹⁸ Por. Ioannes Chrysostomus, *Epistula* 184.

Biskup Brescji umiera pod koniec 410 roku, względnie na początku 411 roku¹⁹, po przynajmniej czternastu latach kierowania diecezją brescjańską²⁰ *Martyrologium Romanum* czci jego pamięć 25 października: *Brixiae natalis s. Gaudentii episcopi, eruditione et sanctitate conspicui.*

1.2. Dzieła św. Gaudentego

Św. Gaudenty był uważany przez współczesnych za jednego z najwybitniejszych biskupów na Zachodzie²¹. Z dzieł, jakie pozostawił po sobie, do naszych czasów zachowało się dwadzieścia jeden *Tractatus* i *Praefatio* skierowana do Beniwolusa, którego przedstawia jako pierwszego spośród mieszkańców miasta i najgorliwszego chrześcijanina²². Beniwolus był ongiś sekretarzem cesarza Walentyniana II, lecz opuścił jego dwór, ponieważ nie chciał podpisać dekretu przeciwko katolikom, podsuniętego w 386 roku przez ariańską cesarzową Justynę²³. Tenże Beniwolus zachorował podczas świąt wielkanocnych w 404 roku i – nie mogąc być obecnym w kościele – poprosił św. Gaudentego, aby przestał mu teksty wygłoszonych wówczas kazań²⁴. Biskup Brescji, będąc człowiekiem pokornym i uważając, że z trudem udaje mu się nawet ustnie nauczać²⁵, przestał Beniwolusowi tylko dziesięć mów wielkanocnych. Osiem z nich stanowi wyjaśnienie Wj 12, a dwie następne (VIII-IX) do-

¹⁹ Por. L.S. Le Nain de Tillemont, *Mémoires pour servir à l'histoire ecclésiastique des six premiers siècles*, X, Paris 1705, 581-589; J.H. Gradonicus, *Brixia Sacra. Pontificium Brixianorum series commemoratio historico-illustrata*, Brixiae 1755, 61; G. Brunati, *dz. cyt.*, 22; A. Brontesi, *Gaudenzio, vescovo di Brescia*, art. cyt., 51.

²⁰ Por. Gaudentius Episcopus Brixienis, *Tractatus* 21 [*De vita et obitu Beati Filastrii Episcopi, praedecessoris sui*], 14, CSEL 68, 188.

²¹ Por. Rufinus Aquileiensis, *Praefatio Recognitionum Clementinarum*, w: J.-P. Migne (wyd.), *Patrologiae Graecae cursus completus* (dalej cyt. PG) 1, 1205: *Tibiquidem, papa Gaudenti, nostrorum decus insigne doctorum, tantius ingenii vigor est, immo tanta spiritus gratia, ut, si quid a te etiam cotidiani eloqui dicitur, siquid in ecclesia declamantur, id in libris haberi et ad instructionem tradi posteris debeat.*

²² Por. Gaudentius Episcopus Brixienis, *Praefatio ad Benivolum, Magistrum Memoriae* 1, CSEL 68, 3.

²³ Por. *tamże*, 5, CSEL 68, 3-4; A. Brontesi, *Gaudenzio, vescovo di Brescia*, art. cyt., 47.

²⁴ Por. Gaudentius Episcopus Brixienis, *Praefatio ad Benivolum, Magistrum Memoriae* 7, CSEL 68, 4. Ową datę (404 r.) ustalił G. Brunati (por. *dz. cyt.*, 305-389). Przyjmuje ją także A. Glueck, *Prolegomena*, art. cyt., XVIII-XIX.

²⁵ Por. Gaudentius Episcopus Brixienis, *Praefatio ad Benivolum, Magistrum Memoriae* 8, CSEL 68, 4.

tyczą egzegezy cudu z Kany Galilejskiej (por. J 2, 1-11). Św. Gaudenty dostarczył mu ponadto pięć innych mów (XI-XV), które Beniwolus już wcześniej posiadał. Mowy te sam autor przejrzał i poprawił²⁶ Posiadamy ponadto dwa inne traktaty (XVI-XVII), wydane bez wiedzy Biskupa Bresejji przez zapisujących je na żywo stenografów (*notarii*)²⁷ Miłość do Pisma świętego i chęć wydobywania zeń *sensus interiores*²⁸ były przyczyną powstania *Tractatus XVIII-XIX*. Pierwszy z nich jest komentarzem egzegetycznym do Łk 16, 1-13, napisanym na prośbę niejakiego Germiniusza, drugi zaś dotyczy J 14, 28 i skierowany został do bliżej nam nieznanego diakona Pawła. Do powyższych dzieł św. Gaudentego należy jeszcze dołączyć dwa ostatnie, które krytyka współczesna ostatecznie uznała za autentyczne: *De Petro et Paulo (Tractatus XX)* i *Sermo de vita et obitu beati Filastrii episcopi, praedecessoris sui (Tractatus XXI)*²⁹

Stosunkowo trudno jest właściwie ustalić chronologię poszczególnych dzieł św. Gaudentego³⁰, zważywszy, iż nie znamy dokładnie wielu dat dotyczących jego życia. Niemniej jednak G. Brunati, badacz dziejów Bresejji, ustalił hipotetycznie taką oto chronologię pism św. Gaudentego:

390 r. – *Tractatus XVI [Quem prima die ordinationis ipsius quo-*

²⁶ Por. *tamże*, 10, CSEL 68, 4.

²⁷ Por. *tamże*, 11, CSEL 68, 4-5; I.C. Gauthey, *Sanctus Gaudentius Episcopus et Notarii*, "Brixia sacra" 7 (1916) 57-68, 89-97. Autor artykułu podkreśla, iż św. Gaudenty nie chciał przyjąć tych tekstów ze względu na swą pokorę i w obawie, iż – spisane na żywo – mogą zawierać nieścistości.

²⁸ Por. Gaudentius Episcopus Brixienensis, *Tractatus 18 [Responsio Gaudentii ad Germinium de vilico iniquitatis]*, 1, CSEL 68, 151. Św. Gaudenty posługiwał się wieloma tłumaczeniami Pisma świętego na język łaciński. A. Glueck, *Prolegomena*, art. cyt., XXXV, pisze: *Neque unam solam, sed complures librorum biblicorum versiones Latinas inspexisse videtur. De singulis exemplaribus Latinis, quae episcopus secutus sit, quamquam certum iudicium ferri nequit, tamen ad Afram quandam sacrae scripturae versionem delegamur.*

²⁹ Por. H. Januel, *Commentationes philologicae in Zenonem Veronensem, Gaudentium Brixiensem, Petrum Chrysologum Ravennatem*, II, Ratisbonae 1906, 5-9; K.Ch. Knappe, *Ist die 21. Rede des hl. Gaudentius (Oratio B. Gaudentii e de vita et obitu B. Filastrii...) echt? Zugleich ein Beitrag zur Latinität des Gaudentius [= Jahresbericht des Kgl. Gymn. Carolinum]*, Osnabrück 1908, 3-66; A. Glueck, *Prolegomena*, art. cyt., XV-XVII.

³⁰ Por. A. Glueck, *Prolegomena*, art. cyt., XIV, który słusznie twierdzi, iż słowo *Tractatus* jest właściwsze niż na przykład wyrażenie *Sermo*, a to choćby ze względu na samego św. Gaudentego, który zawsze używa słowa *Tractatus* (por. Tenże, *Praefatio ad Benivolum, Magistrum Memoriae* 10-11, CSEL 68, 4-5; Tenże, *Tractatus paschalis 4 [De lectione Exodi]*, 1, CSEL 68, 39).

rundam civium notarii exceperunt]³¹;

397 r. – *Tractatus XX [De Petro et Paulo]*³²;

399 r. – *Tractatus Tractatus XI [De paralytico]*³³; *Tractatus XII [De eo quod ait Dominus Iesus: “Nunc iudicium est huius mundi”]*³⁴; *Tractatus XIII [Die Natalis Domini. Contra avaritiam Iudae et pro pauperibus]*³⁵; *Tractatus XIV [De promissione adventus Paracliti]*³⁶; *Tractatus XV [De Machabaeis martyribus. Die natalis eorum]*³⁷;

400-402 r. – *Tractatus XVII [Die dedicationis basilicae Concilii Sanctorum. Tractatus exceptus]*³⁸;

404 r. – *Tractatus paschalis I [In Exodum nocte vigiliarum de Paschae observatione]*³⁹; *Tractatus paschalis II [(in Exodum). Regressis a fonte neophytis de retatione sacramentorum, quae catecuminos audire non congruit, licet eadem scriptura in Evangeliiis patere omnibus videantur]*⁴⁰; *Tractatus paschalis III [De lectione Exodi. Prima dominica Paschae]*⁴¹; *Tractatus paschalis IV [De lectione Exodi]*⁴²; *Tractatus paschalis V [De lectione Exodi]*⁴³; *Tractatus paschalis VI [De lectione Exodi]*⁴⁴; *Tractatus paschalis VII [De lectione Exodi]*⁴⁵; *Tractatus paschalis VIII [De lectione Evangelii I]*⁴⁶; *Tractatus paschalis IX [De Evangelii lectione II]*⁴⁷; *Tractatus paschalis X [De Exodi lectione VIII]*⁴⁸; *Praefatio ad Be-*

³¹ CSEL 68, 137-140.

³² CSEL 68, 180-183. W tym bowiem czasie św. Gaudenty znajdował się w Mediolanie, a św. Ambroży zaprosił go do wygłoszenia dwóch kazań, z których zachowało się tylko to jedno.

³³ CSEL 68, 101-109.

³⁴ CSEL 68, 109-114.

³⁵ CSEL 68, 114-124.

³⁶ CSEL 68, 124-130.

³⁷ CSEL 68, 130-136.

³⁸ CSEL 68, 141-151. Św. Gaudenty mówi w tymże kazaniu o *importunitas barbarorum*, z powodu której wielu biskupów nie mogło przybyć na uroczystą konsekrację bazyliki (por. *Tractatus XVII [Die dedicationis basilicae Concilii Sanctorum. Tractatus exceptus]*, 2, CSEL 68, 141). Chodzi tu więc prawdopodobnie o najazd Alaryka (lata 400-402).

³⁹ CSEL 68, 18-23.

⁴⁰ CSEL 68, 24-32.

⁴¹ CSEL 68, 32-39.

⁴² CSEL 68, 39-43.

⁴³ CSEL 68, 43-48.

⁴⁴ CSEL 68, 48-53.

⁴⁵ CSEL 68, 54-60.

⁴⁶ CSEL 68, 60-74.

⁴⁷ CSEL 68, 74-92.

⁴⁸ CSEL 68, 92-101.

*nivolum, Magistrum Memoriae*⁴⁹; *Tractatus XXI [De vita et obitu Beati Filastrii Episcopi, praedecessoris sui]*⁵⁰

W żaden sposób nie możemy jednak ustalić dokładnej daty powstania *Tractatus XVIII-XIX*, które św. Gaudenty skierował do Germiniusza i diakona Pawła⁵¹

1.3. Treść pism św. Gaudentego i dzieje ich powstania

Wspaniała równowaga pomiędzy niekłamana skromnością a głęboką kulturą jest jedną z najbardziej widocznych cech, które wyróżniają osobowość św. Gaudentego. Sam Biskup Brecji stwierdza częstokroć, że jest świadom swej przeciętności⁵², niekompetencji i niezdatności do wykonywania urzędu biskupiego, a to szczególnie z powodu braku potrzebnych zasług, zbyt młodego wieku i niedojrzałości doktrynalnej (intelektualnej)⁵³

Jednakże twierdzenia te, wyływające nie tylko z pokory autora, lecz przede wszystkim uwarunkowane zasadami ówczesnej retoryki, nie znajdują potwierdzenia zarówno w świadectwach współczesnych mu osób, jak i w jego pismach tegoż. Dla przykładu, Rufin z Akwilei tak go określa: [...] *nostrorum decus insigne doctorum, tantus ingenii vigor est, immo tanta spiritus gratia* [...]⁵⁴ Natomiast św. Ambroży, jak już wspomnieliśmy, zaprasza św. Gaudentego do Mediolanu około 397 roku, aby wygłosił aż dwa kazania⁵⁵ Blżej nam nieznany Germiniusz oraz diakon Paweł zwracają się doń, aby rozwiązał ich trudności egzegetyczno-dogmatyczne⁵⁶

⁴⁹ CSEL 68, 3-15.

⁵⁰ CSEL 68, 184-189. Kazanie to zostało wygłoszone w czternastą rocznicę śmierci św. Filastriusza. Por. Gaudentius Episcopus Brixiensis, *Tractatus XXI [De vita et obitu Beati Filastrii Episcopi, praedecessoris sui]*, 14, CSEL 68, 188.

⁵¹ Por. Gaudentius Episcopus Brixiensis, *Tractatus XVIII [Responsio Gaudentii ad Germinium de vilico iniquitatis]*, CSEL 68, 151-163; Tenże, *Tractatus XIX [Responsio Gaudentii ad Paulum diaconum. De eo, quod Dominus Iesus dixit apostolis: "Quia Pater maior me est"]*, CSEL 68, 163-178.

⁵² Por. Tenże, *Praefatio ad Benivolum, Magistrum Memoriae*, 8, CSEL 68, 4.

⁵³ Por. Tenże, *Tractatus XVI [Quem prima die ordinationis ipsius quorundam civium notarii exceperunt]*, 1-3, CSEL 68, 137-138.

⁵⁴ Rufinus Aquileiensis, *Praefatio Recognitionum Clementinarum*, PG 1, 1205.

⁵⁵ Por. Gaudentius Episcopus Brixiensis, *Tractatus XX [De Petro et Paulo]*, 1, CSEL 68, 181.

⁵⁶ Por. Tenże, *Tractatus XVIII [Responsio Gaudentii ad Germinium de vilico ini-*

Dzieła Biskupa Brescji były znane i czytane. Nicetas, biskup Re-mezjany, który prawdopodobnie znał św. Gaudentego, gdyż przebywał w Italii w 398 i 402 roku, w swoich pouczeniach skierowanych do katechumenów naśladuje styl jego mów⁵⁷. Dzieło *De fide orthodoxa contra Arianos* pseudo-Orygenesesa czerpie także wiele myśli wprost od Biskupa Brescji⁵⁸, a w połowie V w. papież św. Leon Wielki posłuży się dziełami św. Gaudentego, pisząc sławny *Tomus ad Flavianum* do patriarchy Konstantynopola⁵⁹.

Powyższe fakty – spotęgowane znajomością różnych wybitnych postaci chrześcijańskiego Wschodu, czy też tak wybitnych biskupów Zachodu jak św. Ambroży, św. Chromacjusz z Akwilei, czy Symplicjan z Nowary⁶⁰ – wskazują na znaczenie Biskupa Brescji i na szacunek, jakim był otaczany, czego dowodem może być choćby wybranie go, jak wspomnieliśmy, na jednego z członków papieskiego poselstwa, które w 406 roku udało się do Konstantynopola, aby upraszać powrót z wygnania św. Jana Chryzostoma. Wielki szacunek, jakim cieszył się św. Gaudenty, był niewątpliwie wynikiem niekłamanej świętości i głębokiej kultury. Biskup Brescji był dobrym znawcą języka greckiego⁶¹ literatury klasycznej⁶² i sztuki⁶³. Z jego dzieł można wydobyć zarówno wiadomości odnośnie do środowiska, w którym żył, jak i główne tematy teologiczne, które podejmował Kościół tamtych czasów.

Św. Gaudenty spełniał posłannictwo apostołskie we wspólnocie chrześcijańskiej Brescji, którą jego poprzednik – wielki biskup św. Fila-

quitatis], CSEL 68, 151-163; Tenże, *Tractatus XIX [Responsio Gaudentii ad Paulum diaconum. De eo, quod Dominus Iesus dixit apostolis: "Quia Pater maior me est"]*, CSEL 68, 163-178.

⁵⁷ Por. A. Glueck, *Prolegomena*, art. cyt., VIII, XL-XLI. Odnośnie do zależności między św. Gaudentym a Nicetasem, por. C.R. Norcock, *St. Gaudentius of Brescia and the "Tome" of St. Leo*, "The Journal of Theological Studies" 15 (1913-1914), 593-596; Tenże, *S. Gaudenzio di Brescia e il tomo di S. Leone Magno*, "Brixia sacra" 6 (1915), 87-91.

⁵⁸ Por. A. Glueck, *Prolegomena*, art. cyt., XLI; A. Brontesi, *Gaudenzio, vescovo di Brescia*, art. cyt., 53.

⁵⁹ Por. C.R. Norcock, *St. Gaudentius of Brescia...*, art. cyt., 593-596; Tenże, *S. Gaudenzio di Brescia e il tomo di S. Leone Magno*, "Brixia sacra" 6 (1915), 87-91.

⁶⁰ Por. A. Glueck, *Prolegomena*, art. cyt., VIII.

⁶¹ Por. A. Brontesi, *Ricerche su Gaudenzio da Brescia*, "Memorie storiche della diocesi di Brescia" 29 (1962), 106.

⁶² Por. A. Glueck, *Prolegomena*, art. cyt., 201-202, gdzie zauważamy wykorzystanie przez św. Gaudentego pism Cycerona, Seneki czy Wergiliusza.

⁶³ F. Trisoglio, *S. Gaudenzio da Brescia scrittore* [= Biblioteca della Rivista di studi classici, 1], Torino 1960, *passim*.

striusz – utwierdził w wierze w nierozdzielną Trójcę Przenajświętszą, umocnił w nadziei i miłości, zbudował na podwalinach cnoty. Taką też przekazał swemu następcy⁶⁴ Pod względem społecznym diecezja brescjańska przedstawiała się tak, jak miało to miejsce w czasach jego poprzednika, a więc składała się z pogan, Żydów, błędnowierców (szczególnie arian) i oczywiście katolików⁶⁵ W takim to środowisku działał bardzo ofiarnie św. Filastriusz, walcząc przeciwko błędnowiercom, Żydom i poganom, oraz nauczając przede wszystkim ubogich⁶⁶ Św. Gaudenty miał, jak się wydaje, ułatwione zadanie, gdyż jego praca mogła ograniczyć się choćby do zachowania stanu diecezji, który przejął po poprzedniku⁶⁷, nauczając wytrwale wiernych⁶⁸

W takich to warunkach społecznych św. Gaudenty wygłaszał kazania, które – z zasady pozostając w tonie bardzo przyjaznym – nie pozabawione były niekiedy akcentów polemicznych, skierowanych przeciwko błędnowiercom. W jego *Tractatus* spotykamy prawie wszystkie zagadnienia teologiczne końca IV wieku: Trójca, wcielenie i bóstwo Chrystusa, Najświętsza Maryja Panna, małżeństwo i dziewictwo, tajemnica wielkanocna. Trójca Przenajświętsza została ukazana w swej tajemnicy jedności natury⁶⁹ i odrębności osób⁷⁰, wraz z wyróżniającymi je *missiones*⁷¹ Biskup Brescji zasługuje na szczególne uznanie z powodu dojrzałej nauki, która dotyczy osoby Jezusa Chrystusa, a która jest skierowana przeciwko błędom arian⁷² Nauka ta, która powstała z potrzeb duszpaster-

⁶⁴ Por. Gaudentius Episcopus Brixienensis, *Tractatus XVI [Quem prima die ordinationis ipsius quorundam civium notarii exceperunt]*, 8, CSEL 68, 139.

⁶⁵ Por. E. Cattaneo, *Storia di Brescia*, I, Brescia 1963, 350-356. Odnośnie do Żydów w dziełach św. Gaudentego z Brescji, por. B. Degórski, *Żydzi w "Traktatach" św. Gaudentego z Brescji*, art. cyt., 101-104.

⁶⁶ Por. E. Cattaneo, *dz. cyt.*, 186-187.

⁶⁷ Por. *tamże*, 187.

⁶⁸ Por. G. Gaggia, *Sulle opere e la dottrina di S. Gaudenzio Vescovo di Brescia*, "Brixia sacra" 2 (1911), 284.

⁶⁹ Por. Gaudentius Episcopus Brixienensis, *Tractatus paschalis IV [De lectione Exodi]*, 18, CSEL 68, 43; Tenże, *Tractatus paschalis V [De lectione Exodi]*, 19, CSEL 68, 48; Tenże, *Tractatus paschalis VI [De lectione Exodi]*, 1, CSEL 68, 48; Tenże, *Tractatus XIV [De promissione adventus Paracliti]*, 1, CSEL 68, 124-125; *tamże*, 21, CSEL 68, 130.

⁷⁰ Por. Tenże, *Tractatus paschalis VII [De lectione Exodi]*, 5, CSEL 68, 55.

⁷¹ Por. Tenże, *Tractatus XIV [De promissione adventus Paracliti]*, 3, CSEL 68, 125.

⁷² Por. Tenże, *Tractatus XIX [Responsio Gaudentii ad Paulum diaconum. De eo, quod Dominus Iesus dixit apostolis: "Quia Pater maior me est"]*, 3, CSEL 68, 164; *tamże*, 14, CSEL 68, 167; *tamże*, 24-26, CSEL 68, 170-171; *tamże*, 32, CSEL 68, 172-173.

skich (powierzeni mu wierni byli zagrożeni obecnością arian w Brescji)⁷³ opiera się na słowach św. Pawła⁷⁴, ukazując Chrystusa jako osobę współistotną Ojcu⁷⁵, która wcieliła się, nie przestając być nadal także prawdziwym Bogiem⁷⁶ i pozostając w ścisłej jedności z Ojcem i Duchem Świętym⁷⁷. Wydaje się także, że częste podkreślanie przez św. Gaudentego bóstwa Ducha Świętego jest spowodowane chęcią odpowiedzi na błędno-wiercze twierdzenia macedonian⁷⁸.

Święty Biskup zastanawia się także nad zagadnieniem dziewictwa Maryi⁷⁹ któremu w owym czasie zaprzeczali Helwidiusz, Jowinian i Bonozus, biskup Sardyki. Przeciwno tej błędnej nauce występowali w owym czasie między innymi: św. Ambroży⁸⁰ św. Hieronim⁸¹ i papież

⁷³ Arianie stanowili w tym czasie zagrożenie dla całej północnej Italii i rozwijali działalność szczególnie wówczas, gdy biskupem Mediolanu był arianin Auksencjusz (wspomina o tym także św. Gaudenty w *Tractatus XXI [De vita et obitu Beati Filastrii Episcopi, praedecessoris sui]*, 7, CSEL 68, 186). Nie należy zapominać, iż wspomniany Beniwolus musiał opuścić dwór mediolański cesarza Walentyniana II, gdyż nie chciał podpisać rozporządzenia skierowanego przeciwko katolikom, wydanego w 386 roku za namową cesarzowej Justyny (por. Gaudentius Episcopus Brixienensis, *Praefatio ad Benivolum, Magistrum Memoriae* 5-6, CSEL 68, 3-4; A. Brontesi, *Gaudenzio, vescovo di Brescia*, art. cyt., 47). Odnosnie do tego zagadnienia w czasach św. Ambrożego, por. A. Paredi, *S. Ambrogio e la sua età*, Milano 1960, 247-282.

⁷⁴ Por. Gaudentius Episcopus Brixienensis, *Tractatus XIX [Responsio Gaudentii ad Paulum diaconum. De eo, quod Dominus Iesus dixit apostolis: "Quia Pater maior me est"]*, 25-27, CSEL 68, 170-171.

⁷⁵ Por. tamże, 2, CSEL 68, 164; Tenże, *Praefatio ad Benivolum, Magistrum Memoriae*, 6, CSEL 68, 4. Grecki termin „homoousios”, który św. Gaudenty wyraźnie używa, pozwala sądzić, iż Biskup Brescji odnosi się tu wprost do Pierwszego Soboru Nicejskiego z 325 roku.

⁷⁶ Por. Gaudentius Episcopus Brixienensis, *Tractatus XIII [Die Natalis Domini. Contra avaritiam Iudae et pro pauperibus]*, 1-6, CSEL 68, 114-116.

⁷⁷ Por. Tenże, *Tractatus XIV [De promissione adventus Paracliti]*, 13-14, CSEL 68, 128.

⁷⁸ Por. G. Gaggia, art. cyt., 285-286. Błąd Macedoniusza został uroczyście potępiony podczas Pierwszego Soboru Konstantynopolitańskiego w 381 roku, a więc w czasach, w których żył św. Gaudenty.

⁷⁹ Por. Gaudentius Episcopus Brixienensis, *Tractatus paschalis IX [De Evangelii lectione II]*, 5-12, CSEL 68, 76-78; tamże, 14, CSEL 68, 79; tamże, 22, CSEL 68, 81; Tenże, *Tractatus XIII [Die Natalis Domini. Contra avaritiam Iudae et pro pauperibus]*, 4, CSEL 68, 115. Por. także G. Joussard, *Marie à travers la Patristique: maternité divine, virginité, sainteté*, "Maria" 1 (1949), 100-122.

⁸⁰ Por. Ambrosius Mediolanensis, *De virginibus*, w: J.-P. Migne (wyd.), *Patrologiae Latinae cursus completus* (dalej będzie skręcane: PL) 16, 197-244; Tenże, *De virginitate*, PL 16, 279-316; Tenże, *De institutione virginis*, PL 16, 319-348; Tenże, *Exhortatio virginitatis*, PL 16, 351-380. Por. także B. Degórski, *Duchowość monastyczna św. Ambrożego*, "Vox Patrum" 18 (1998), 69-83.

Syrycjusz⁸² W tym to kontekście dziejowym św. Gaudenty wykazuje, iż Maryja, błogostawiona⁸³ matka Pana⁸⁴, poczęła za sprawą Ducha Świętego⁸⁵, pozostając jednocześnie matką i dziewicą⁸⁶; była dziewicą przed porodem i w czasie porodu⁸⁷ oraz – napełniona Duchem Świętym – pozostaje nią także i po porodzie⁸⁸. Co więcej, po swoim boskim porodzie spójność jej osoby jawi się w sposób jeszcze wspanialszy⁸⁹.

Z przytoczonym zagadnieniem w ścisłym związku pozostaje sprawa małżeństwa i dziewictwa, którą Biskup Brescji rozwija w swoich kazaniach. Przeciw manichejczykom twierdzi⁹⁰, że małżeństwo zostało ustanowione na początku czasów przez Chrystusa. Następnie w Kanie Galilejskiej pobłogosławił prawny związek małżeński, który wcześniej przez siebie ustanowił⁹¹. Św. Gaudenty głosi jednak wyższość dziewictwa nad małżeństwem, opierając się na fakcie, iż sam Chrystus narodził się z dziewicy⁹².

W pismach Biskupa Brescji spotykamy także akcenty polemiczne, skierowane przeciwko dawnym błędnowiercom – Manicheuszowi i Marcjonowi, którzy burzyli jedność Starego i Nowego Testamentu, twierdząc, iż pierwszy był dziełem boga złego, sprawiedliwego, żądnego krwi

⁸¹ Por. Hieronymus, *Adversus Helvidium*, PL 23, 193-216; Tenże, *Adversus Iovinianum*, PL 23, 221-352.

⁸² Odnośnie do tego zagadnienia u papieża Syrycjusza, por.: M.S. Meo, *La verginità perpetua di Maria nella lettera di papa Siricio al vescovo Anisio di Tessalonica*, "Marianum" 25 (1963), 447-469; G. Rocca, *La perpetua verginità di Maria nella lettera di Papa Siricio ad Anisio vescovo di Tessalonica*, "Marianum" 33 (1971), 293-306.

⁸³ Por. Gaudentius Episcopus Brixienis, *Tractatus paschalis IX [De Evangelii lectione II]*, 5, CSEL 68, 76.

⁸⁴ Por. *tamże*, 22, CSEL 68, 81.

⁸⁵ Por. *tamże*, 5, CSEL 68, 76.

⁸⁶ Por. Tenże, *Tractatus XIII [Die Natalis Domini. Contra avaritiam Iudae et pro pauperibus]*, 4, CSEL 68, 115.

⁸⁷ Por. Tenże, *Tractatus paschalis IX [De Evangelii lectione II]*, 5-12, CSEL 68, 76-78.

⁸⁸ Por. *tamże*, 14, CSEL 68, 79.

⁸⁹ Por. Tenże, *Tractatus XIII [Die Natalis Domini. Contra avaritiam Iudae et pro pauperibus]*, 4, CSEL 68, 115.

⁹⁰ Por. Tenże, *Tractatus paschalis VIII [De lectione Evangelii I]*, 8, CSEL 68, 62.

⁹¹ Por. *tamże*, 2-9, CSEL 68, 60-62. Odnośnie do sakramentalności małżeństwa w piśmiennictwie pierwszych wieków chrześcijaństwa, por. np. Cz. Rychlicki, *Sakramentalny charakter przymierza małżeńskiego. Studium teologicznodogmatyczne*, Płock 1977, 127-203.

⁹² Por. Gaudentius Episcopus Brixienis, *Tractatus paschalis VIII [De lectione Evangelii I]*, 9-10, CSEL 68, 62-63.

i mściwego, drugi zaś – Boga dobrego, Ojca Pana naszego Jezusa Chrystusa⁹³

Tractatus paschales I-X stanowi główne źródło, na podstawie których można przedstawić choćby Gaudencjuszową teologię zbawczej rozmowy Boga z człowiekiem. Także jednak w innych *Tractatus* (szczególnie w XII i XIX) spotykamy cenne myśli, które pozwalają na bardziej pełne przedstawienie tego zagadnienia. W *Tractatus* VIII-IX Następca św. Filastriusza wyjaśnia cud z Kany Galilejskiej. Głównym wierszem, który walnie przyczynia się do ukazania teologicznego pojęcia tegoż zbawczego dialogu, jest J 2, 1 (*Et die tertia nuptiae fiebat in Cana Galilaeae*). Stwierdzenie to bowiem podsuwa Biskupowi Brescji myśl potrójnego podziału całych dziejów ludzkości, których szczytowym wydarzeniem jest oblubieńcza rozmowa między Bogiem a ludzmi. Warto dodać, że św. Gaudenty tkwi głęboko w tradycji patrystycznej swojego środowiska. W rzeczy samej jego mistrz i poprzednik – św. Filastriusz – posługuje się Koh 4, 12 (*Funiculus triplex non disrumpetur*), aby także ukazać potrójny podział dziejów ludzkości⁹⁴. Święty zaś Ambroży wyjaśnia Rdz 2, 10-14, wykorzystując cztery rzeki rajy do podziału dziejów na tyleż okresów⁹⁵.

W następnych ośmiu *Tractatus* św. Gaudenty rozważa tajemnicę wielkanocną. Także i tu Biskup Brescji tkwi bardzo mocno w wielkim nurcie całej tradycji patrystycznej (szczególnie o charakterze homiletyczno-paschalnym). P. Nautin zauważa, iż zachodzi duże podobieństwo pomiędzy szóstą homilią pseudo-Chryzostoma i dziewiątym traktatem pseudo-Orygenesza, a dziełami św. Gaudentego, widząc ich wspólne źródło w dziele *De paschate* św. Hipolita Rzymskiego⁹⁶.

* * *

Niniejszy artykuł pragnie przybliżyć szczególnie nauczanie św. Gaudentego na temat Ducha Świętego, opierając się na egzegezie cudu, którego dokonał Jezus na godach w Kanie Galilejskiej. Zwyżwszy, iż

⁹³ Por. Tenże, *Tractatus paschalis* VII [*De lectione Exodi*], 3-7, CSEL 68, 54-55; Tenże, *Tractatus paschalis* VIII [*De lectione Evangelii I*], 1, CSEL 68, 60.

⁹⁴ Por. Filastrius Brixienis, *Diversarum hereseon liber* 153, 2-4; tamże, 136, 2-3.

⁹⁵ Por. Ambrosius Mediolanensis, *De paradiso* 19-22, CSEL 32/1, 277-279. Odnośnie do okresów dziejów ludzkości w nauczaniu Ojców Kościoła, por. dla przykładu: A. Luneau, *L'histoire du salut chez les Pères de l'Eglise. La doctrine des âges du monde*, Paris 1964.

⁹⁶ P. Nautin (wyd.), *Homélies pascales. Une homélie inspirée du traité sur la Pâque d'Hippolyte* [= Sources Chrétiennes 27], Paris 1950, 49-51, 56.

perykopa ta ma szczególne znaczenie w nauczaniu Ojców Kościoła, będziemy ukazywali myśl św. Gaudentego, porównując ją⁹⁷ z wyjaśnieniami tych Ojców, od których zaczerpnął myśli, oraz tych, na których sam wywarł wpływ. Ufamy, że w ten sposób ukazemy nie tylko oryginalność myśli teologicznej Biskupa Brescji, lecz także umieścimy go w gronie wybitnych egzegetów Ojców Kościoła, w którym często odmawia mu się należnego miejsca.

2. *Dies Spiritus Sancti*

Według nauczania św. Gaudentego trzeci i ostatni okres zbawczego działania Boga w dziejach ludzkości rozpoczął się podczas godów w Kanie Galilejskiej. Chodzi tu o oblubieńczy dialog, w którym oblubieńcem jest sam Bóg Wcielony, oblubienicą – Kościół, a najcenniejszym podarunkiem danym oblubienicy przez Ducha Świętego jest dar tegoż Ducha.

Zatem jedną z cech czasów ostatecznych, w których działa Kościół, jest dar Ducha Świętego. Okres ten może być więc nazwany „dniem Ducha Świętego” (*dies Spiritus Sancti*). Są w nim obecni poganie dzięki inicjacji chrzcielnej. Św. Gaudenty szeroko wykorzystuje tę symbolikę. Wyjaśniając alegorycznie tekst J 2, 3, stwierdza, że ten werset biblijny jasno wyraża brak wina Ducha Świętego w życiu pogan. Słów *consummatum erat* (to znaczy: *deficerat vinum nuptiarum*) nie należy odnosić do pogan, gdyż nie otrzymali oni wówczas jeszcze tego daru. Słowa te oznaczają, iż Izrael sprzeniewierzył się pierwszym zaślubinom z Bogiem. Po ustaniu bowiem posługi urzędu proroków Izrael został pozbawiony daru Ducha Świętego. Nikt też nie był w stanie ugasić pragnienia pogan, lecz trzeba było poczekać na przyjście Jezusa Chrystusa, który poprzez łaskę chrztu napełnił nowe, ludzkie bukłaki nowym winem⁹⁸

Tradycja patrystyczna widzi w cudzie, który Jezus dokonał w Kanie Galilejskiej, podwójny symbol. Jest on z jednej strony obrazem Eu-

⁹⁷ Niniejsze ukazanie myśli św. Gaudentego z Brescji opiera się głównie na następujących opracowaniach: G.M. Bruni, *Teologia della storia secondo Gaudenzio da Brescia* (Vicenza, 1967), 27-60; G. Bruni, *Pasqua primavera della storia. Teologia del tempo nei testi omiletici di Gaudenzio di Brescia* [= Scripta Pontificiae Facultatis Theologicae Marianum, 55], Roma 2000, 37-71.

⁹⁸ Por. Gaudentius, *Tractatus paschalis* VIII 46-47, CSEL 68, 73.

charystii. Z drugiej natomiast – chrztu⁹⁹ Ta symbolika chrztu jest już jasno widoczna u Tertuliana¹⁰⁰ Spotykamy ją później na przykład u Grzegorza z Elwiry¹⁰¹, u Arnobiusza Młodszeo, który jednak widzi w winie z Kany Galilejskiej nie symbol Eucharystii, lecz męki Chrystusa¹⁰², u Euzebiusza „Gallicana”¹⁰³, u św. Cerazego z Arles¹⁰⁴

Grzegorz z Elwiry widzi także w nowym winie, które napelnia wiernych, potężną moc chrztu¹⁰⁵ Inni natomiast Ojcowie Kościoła podkreślają tu raczej działanie Ducha Świętego. Orygenes na przykład dostrzega w nowych bukłakach obraz nowego człowieka, który musi udoskonalać w sobie to nowe życie, aby mógł otrzymać nowe wino, to znaczy – nowość łaski Ducha Świętego¹⁰⁶ Podobną myśl znajdujemy u Euzebiusza „Gallicana” Ten ostatni jednak jest bardziej dokładny, gdyż widzi w starych bukłakach Żydów, którzy octem niewierności popsuli w sobie wiarę w Prawo Boże. Dali także do picia ten ocet Panu Jezusowi, gdy wisiał na krzyżu. Chrześcijanie zaś są według niego nowymi bukłakami, które stale się odnawiają wewnętrznie. Z tego powodu otrzymują wino, to znaczy – niosą w sobie Ducha Świętego¹⁰⁷

Św. Chromacjusz z Akwilei twierdzi natomiast, iż ci, którzy nie wierzą i postępują według starego, grzesznego sposobu życia, nie mogą otrzymać nowej łaski Ducha Świętego¹⁰⁸ Św. Maksym z Turynu mówi co prawda o chrzcie, ale nie podkreśla działania Chrystusa, jak to czyni św. Gaudenty, lecz Ducha Świętego: należy wlewać nowe wino do nowych bukłaków, to znaczy – łaska Ducha Świętego wlewa się do nowych ludzi, do neofitów, którzy stają się nimi dzięki tej łasce¹⁰⁹ Św. Augustyn łączy nowe bukłaki i nowe wino z darem Ducha Świętego, który został

⁹⁹ Por. J. Daniélou, *Bibbia e liturgia*, Milano 1958, 292-294.

¹⁰⁰ Por. Tertullianus, *De baptismo* 9, 3-4, CCL 1, 284.

¹⁰¹ Por. Gregorius Illiberitanus, *In Canticum canticorum* 1, 10-12, w: *Corpus Christianorum. Series Latina* (dalej będzie skracane: CCL) 69, 173-174.

¹⁰² Por. Arnobius Iunior, *Expositiunculae in Euangelium. Expositiunculae in Iohannem* 2, CCL 25 A, 272.

¹⁰³ Por. Eusebius „Gallicanus”, *Collectio homiliarum* 5, 2, CCL 101, 58.

¹⁰⁴ Por. Caesarius Arelatensis, *Sermones Caesarii uel ex aliis fontibus hausti. Sermo* 167, 1, CCL 104, 683.

¹⁰⁵ Por. Gregorius Illiberitanus, *In Canticum canticorum* 1, 11, CCL 69, 173.

¹⁰⁶ Por. Origenes, *De principiis* [secundum translationem Rufini] 1, 3, 7, w: *Die Griechischen Christlichen Schriftsteller* (dalej będzie skracane: GCS) 58, Berlin 1913, 22.

¹⁰⁷ Por. Eusebius „Gallicanus”, *Collectio homiliarum* 5, 3, CCL 101, 59.

¹⁰⁸ Por. Chromatius Aquileiensis, *Tractatus in Matthaem* 46, 5, CCL 9 A, 425.

¹⁰⁹ Por. Maximus Taurinensis, *Collectio sermonum antiqua, Sermo* 28, 3, CCL 23.

udzielony apostołom i pierwszym uczniom Chrystusa w dniu Zesłania Ducha Świętego¹¹⁰ Również św. Hieronim łączy nowe bukłaki i nowe wino z Zesłaniem Ducha Świętego¹¹¹ Św. Augustyn naucza ponadto, iż sam dar Ducha Świętego jest udzielany także wszystkim wiernym we wszystkich czasach. Jeśli stają się oni nowymi bukłakami i wyczekują łaski Chrystusa, zostaną obficie napelnieni Duchem Świętym, który stanie się w nich źródłem miłości, a oni sami staną się nowym winem. Duch Święty sprawi, że będą zdolni (jak ongiś męczennicy), by wyrzec się świata, znieść każdą ofiarę dla Chrystusa i złożyć mu bohaterskie świadectwo wiary¹¹²

Nauka św. Gaudentego zgadza się zasadniczo z egzegezą innych Ojców Kościoła, według których wierni otrzymują Ducha Świętego po raz pierwszy właśnie podczas udzielania im sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego i że ten Duch Święty został posłany Kościołowi przez Chrystusa.

Biskup Brescji podkreśla, że ta wielka nowość, przemiana, której dokonał Chrystus, nie może być rozumiana jako coś, co pojawiło się niejako samoistnie (*ex nihilo*), gdyż ma ona swe korzenie w Starym Testamencie i jest jego przedłużeniem i wypełnieniem. Zważywszy, że dar Ducha Świętego, którego symbolem jest wino, zostaje udzielany podczas chrztu, św. Gaudenty omawia także różne typy tegoż sakramentu. Nie oddalimy się więc od naszego tematu, jeśli ukażemy myśl Biskupa Brescji odnośnie do różnych typów chrztu, a to szczególnie z tego powodu, że sam św. Gaudenty częstokroć odnosi się tu do Ducha Świętego.

Według tegoż Ojca Kościoła typami chrztu są: wody, o których jest mowa na początku opisu stworzenia świata, wody potopu i wody Jordanu.

¹¹⁰ Por. Augustinus, *Sermo* 267, PL 38, 1230; Tenże, *Sermo* 272 B, w: G. Morin (wyd.), *Sancti Augustini Sermones post Maurinos reperti* [= *Miscellanea Agostiniana*, 1], Romae 1930, 380; Tenże, *Sermo* 299 B, w: G. Morin (wyd.), *dz. cyt.*, 518.

¹¹¹ Por. Hieronymus, *Adversus Iovinianum* 1, 30, PL 23, 265. Także św. Grzegorz Wielki – piszący w czasach o wiele późniejszych w stosunku do okresu, w którym działał św. Gaudenty czy św. Hieronim – łączy nowe bukłaki i nowe wino z Zesłaniem Ducha Świętego. Por. Gregorius Magnus, *Moralia in Iob* 23, 11, 20, CCL 143 B, 1159.

¹¹² Por. Augustinus, *Sermo* 272 B, w: G. Morin (wyd.), *dz. cyt.*, 385.

3. Wody chrztu a Duch Święty

Woda z godów w Kanie Galilejskiej, którą Pan przemienił w wino, ożywiona działaniem Ducha Świętego, którego poganie otrzymali podczas chrztu, jest tą samą wodą, którą spotykamy na początku opisu stworzenia świata. Jest to ta sama woda, nad którą unosił się Duch Święty: „Ale wszystko stało się nowym w taki sposób, że pozostał początek starego, gdyż wino zostało zrodzone nie z niczego, lecz ze starego pierwiastka wody”¹¹³

Podobnie jak ma to miejsce w przypadku paralelizmu, który zachodzi pomiędzy wodami, o których mówi się na początku stworzenia świata, a wodami chrzcielnymi, Biskup Brescji zauważa także łączność, jaka zachodzi między potopem a chrztem: „Z tego względu w starożytnym potopie ludzie zginęli, a w chrzcie – odradzają się [...]”¹¹⁴

Paralelizm, jaki zachodzi pomiędzy potopem a chrztem, pozwala św. Gaudentemu dostrzec nową typologię, według której arka Noego, w której schroniły się osoby ustrzeżone przed klęską potopu, jest obrazem Kościoła, do którego należą wszyscy wyznawcy apostołskiej wiary, pozostający w jedności z Kościołem Katolickim¹¹⁵. Wody potopu uśmierciły grzeszników, ale jednocześnie okazały się zbawczymi dla sprawiedliwych – dla Noego i jego rodziny. Także i wody chrzcielne niszczą stare stworzenie, czyniąc go nowym, wszczepionym w Kościół, który staje się nową arką zbawienia.

Symbolikę tę spotykamy już w 1 P 3, 18-21, gdzie jest wyraźna mowa o burzących właściwościach wody chrzcielnej, która sprawia, iż osoba chrzczona staje się uczestnikiem tajemnicy śmierci Zbawiciela.

¹¹³ Gaudentius, *Tractatus paschalis* VIII 48, CSEL 68, 73: “Sic tamen facta sunt omnia nova, ut origo maneret ex veteri, cum non ex nihilo vinum, sed ex antiquo aquae gignitur elemento” Św. Gaudenty nie zajmuje się szczegółowo zależnością, jaka zachodzi pomiędzy wodami na początku stworzenia świata, a wodami chrztu, ale już nawet samo to ich wspomnienie pozwala nam na umieszczenie go w owej szerokiej tradycji patrystyczno-liturgicznej. Widzi ona paralelizm zachodzący między wodą a Duchem Świętym obecnym podczas stwarzania świata; chrztem, podczas którego Duch Święty dokonuje nowego stwarzania. Co się tyczy tego rodzaju symboliki chrzcielnej, por. J. Daniélou, *Bibbia e liturgia*, dz. cyt., 94-99. Symbolika ta została następnie wykorzystana przez *lex orandi*, jak jest to widoczne w poświęceniu wody chrzcielnej oraz wody w Wigilię Wielkanocną.

¹¹⁴ Gaudentius, *Tractatus paschalis* VIII 49, CSEL 68, 73-74: „[...] et idcirco in divino diluvio antiquo homines perierunt et nunc in baptismo renascuntur [...]”

¹¹⁵ Por. *tamże*, 73-74.

uśmiercając jednocześnie w sobie starego człowieka. Wszystko to zgadza się także z nauką św. Pawła i późniejszą typologią, która zostanie bardzo rozbudowana w tradycji patrystyczno-liturgicznej¹¹⁶ Już bowiem Orygenes, odwołując się bezpośrednio do nauczania św. Piotra, widział w potopie typ i zapowiedź chrztu¹¹⁷ A co się tyczy Ojców Łacińskich, także Tertulian dostrzegał w wodach potopu obraz i zapowiedź chrztu. Co więcej, sam potop bywał postrzegany jako swoistego rodzaju chrzest – jako oczyszczenie, które zstąpiło na całą ziemię¹¹⁸ Współczesny św. Gaudentemu św. Ambroży stwierdza, że potop był obrazem chrztu¹¹⁹ i poświęca temu całe jedno dzieło¹²⁰ Jak bowiem potop w Starym Testamencie, tak teraz chrzest zmywa wszystkie grzechy, wskrzeszając grzesznika do nowego życia i usprawiedliwiając go¹²¹ Także św. Augustyn widział w potopie tajemnicę chrztu. Jak bowiem za czasów Noego ziemia została oczyszczona z nieprawości, tak dzięki wodom chrzcielnym gładzone są wszystkie grzechy człowieka. Arka zaś – zbudowana z niebutwiejącego drewna – staje się obrazem Kościoła¹²² To drewno, które nie gnije, symbolizuje także dusze ludzi świętych i sprawiedliwych, którzy należą do Kościoła. Jak jednak w arce znajdowały się zwierzęta czyste i nieczyste, tak również w Kościele są nie tylko osoby dobre, ale i złe¹²³

Współczesny św. Gaudentemu i pochodzący z tego samego regionu św. Maksym z Turynu widzi w tajemnicy czterdziestodniowego potopu obraz chrztu, który oczyszcza¹²⁴. Jest on dla grzesznika potopem, który czyni zeń człowieka wierzącego. Dzięki bowiem oczyszczającemu obmyciu, które ustanowił Pan Jezus, zostaje zgładzona niesprawiedliwość, a sprawiedliwość – ochroniona przed zagładą¹²⁵

Trzecim wreszcie typem chrztu są dla św. Gaudentego wody Jordanu, w których Zbawiciel otrzymał od św. Jana Chrzciciela chrzest po-

¹¹⁶ Por. na przykład J. Daniélou, *Déluge, baptême et jugement*, „Dieu vivant” 8 (1947) 97-111; R. Beraudy, *L’iniziazione cristiana*, w: A.G. Martimort (wyd.), *La Chiesa in preghiera. Introduzione alla liturgia*, Roma 1966, 601.

¹¹⁷ Por. Origenes, *De principiis* [secundum translationem Rufini] 2, 5, 3, GCS 22, 136.

¹¹⁸ Por. Tertullianus, *De baptismo* 8, 4, CCL 1, 283.

¹¹⁹ Por. Ambrosius, *De sacramentis* 1, 6, 23, CSEL 73, 25.

¹²⁰ Por. *tamże*, 2, 1, 1, CSEL 73, 25.

¹²¹ Por. *tamże*, 26.

¹²² Por. Augustinus, *Sermo* 260 C, w: G. Morin (wyd.), *dz. cyt.*, 334.

¹²³ Por. Tenże, *Sermo* 264, PL 38, 1216.

¹²⁴ Por. Maximus Taurinensis, *Collectio sermonum antiqua. Sermo* 50, 2, CCL 23, 198.

¹²⁵ Por. *tamże*.

kuty. Zanurzając się w tych wodach, Pan je uświęcił, a w owej chwili zstąpił nań Duch Święty w postaci gołębic¹²⁶

Typologia ta, która dostrzega chrzest w wodach z początku stworzenia świata i w wodach potopu (są to obrazy wzięte ze Starego Testamentu) oraz w wodach Jordanu, i w wodzie przemienionej w wino na godach w Kanie Galilejskiej (obrazy zaczerpnięte z Nowego Testamentu)¹²⁷ opiera się na idei egzegetycznej o progresywności i dynamicznej jedności obu Testamentów. Biskup Brescji stwierdza: „Tak więc nie myśl, że należy gardzić prawem litery, z którego na rozkaz Jezusa wierni słudzy czerpią Ducha Świętego”¹²⁸

Prawo Starego Testamentu jest więc podstawą, z której Jezus, wykorzystując swe wierne sługi, posyła Ducha Świętego, który ożywia martwą literę Prawa Starego Zakonu, które samo z siebie, będąc pozbawione życia, powoduje jedynie śmierć¹²⁹. Jedność Starego i Nowego Testamentu została ponadto jasno potwierdzona poprzez obecność na godach w Kanie Galilejskiej z jednej strony Mojżesza (alegorycznie przedstawionego w osobie gospodarza weselnego), a Maryi z drugiej strony.

Jeśli chodzi o taką interpretację, to należy powiedzieć, że św. Gaudenty jest oryginalny. Jak się wydaje, był on pierwszym z Ojców Kościoła, który widział w gospodarzu weselnym symbol Mojżesza. Tego rodzaju typologia zostanie następnie przejęta przez różnych autorów chrześcijańskich¹³⁰. Tradycja natomiast widziała w gospodarzu weselnym nie symbol Mojżesza, lecz św. Pawła Apostoła – zarządcę domu nowego Oblubieńca w Kościele Chrystusa¹³¹. Jeden z anonimowych autorów ponadto, którego niektórzy badacze utożsamiają ze św. Hieronimem, widział w gospodarzu weselnym św. Jana Chrzciciela, gdyż to on skosztował,

¹²⁶ Por. Gaudentius, *Tractatus paschalis* II 33, CSEL 68, 32.

¹²⁷ Obrzęd poświęcenia wody podczas Wigilii Wielkanocnej posiada w liturgii łacińskiej ten sam poczwórny schemat: wody na początku dzieła stworzenia; wody potopu; woda z godów w Kanie Galilejskiej; woda chrzcielna.

¹²⁸ Gaudentius, *Tractatus paschalis* VIII 49, CSEL 68, 73: „Nec legem litterae existimes esse temnendam, unde spiritus sanctus Iesu operante per fideles ministros hauritur [...]”.

¹²⁹ Por. *tamże*, CSEL 68, 73-74.

¹³⁰ Por. na przykład: Arnobius Iunior, *Expositiunculae in Euangelium. Expositiunculae in Iohannem* 2, CCL 25 A, 272; Isidorus Hispalensis, *Allegoriae quaedam sanctae Scripturae. Ex Novo Testamento* 234, PL 83, 128.

¹³¹ Por. Eusebius „Gallicanus”, *Collectio homiliarum* 5, 5, CCL 101, 60; Caesarius Arelatensis, *Sermones Caesarii uel ex aliis fontibus hausti. Sermo* 168, 5, CCL 104, 690 (oba teksty są ściśle powiązane. Nie jest więc wykluczone, że pochodzą z jednego i tego samego źródła); Anonymus, *Commentarium in Iohannem* 2, 9, CCL 108 C, 112.

“wypił mękę” jeszcze przed Chrystusem¹³², oraz zważywszy, iż gospodarz weselny podczas zaślubin musiał być biegłym znawcą wszelki obowiązujących przepisów rytualnych Prawa Mojżeszowego. Z tego względu pod koniec okresu starożytności chrześcijańskiej św. Beda Czcigodny, podsumowując niejako całą tradycję patrystyczną, widział w gospodarzu weselnym sławnych uczonych w Prawie: Nikodema, Gamaliela, czy także jego ucznia – Szawła, późniejszego św. Pawła¹³³

4. Maryja a Duch Święty

Św. Gaudenty naucza, iż właśnie dzięki wstawiennictwu Mojżesza – gospodarza starotestamentowych zaślubin między Bogiem a Izraelem – wiemy, że Bóg nie tylko jest Jedyny, ale także i to, że objawił się On jako Trójca (por. Pwt 6, 4). Dzięki Mojżeszowi znamy również to wszystko, co wydarzyło się podczas stworzenia świata (por. Rdz 1, 1 n.) i stworzenia człowieka (por. Rdz 1, 27 n.), oraz wiemy, na czym polegało szczęśliwe życie Prarodzców w raju (por. Rdz 2, 8 n.), jak sprzeniewierzyli się Bogu (por. Rdz 3), w jaki sposób przedstawiał się ród ludzi sprawiedliwych i niesprawiedliwych (por. Rdz 5, 1 n.) i czym był potop (por. Rdz 6-8). To także Mojszesz zapowiedział Żydom nadejście Mesjasza-Proroka (por. Pwt 18, 15 n.; Dz 3, 22 n.). Również w Kanie Galilejskiej Mojżesz – dzięki swoim zasługom – spełnia zadanie gospodarza weselnego¹³⁴ To właśnie jemu służy zanoszą nowe wino. On jednak – zdumiony z powodu wyborności daru chrzcielnego, którego Duch Święty udzielił poganom – wystawia hojność Oblubieńca, który przygotował dla nich tak wyborne wino¹³⁵

Wyjaśniając tekst J 2, 4-5, św. Gaudenty wprowadza cenny wątek maryjny¹³⁶: Matka Zbawiciela jest obrazem biblijnych ludzi sprawiedliwych. Wstawia się do odwiecznego Syna Bożego, którego porodziła, aby dał nam – ludziom w potrzebie – rozkosze niebiańskiego wina:

¹³² Por. Auctor Incertus [Hieronymus Stridonensis?], *Expositio Evangeliorum. In Evangelium secundum Ioannem*, PL 30, 578 D.

¹³³ Por. Beda Venerabilis, *Homiliarum euagelii libri. Liber 1, homilia 14*, CCL 122, 103.

¹³⁴ Por. Gaudentius, *Tractatus paschalis IX 42-43*, CSEL 68, 88. Por. także *tamże*, 40-43, CSEL 68, 87-89.

¹³⁵ Por. *tamże*, 48, CSEL 68, 90.

¹³⁶ Por. *tamże*, 13-14, CSEL 68, 78-79. Co się tyczy obecności Maryi na godach w Kanie Galilejskiej, por. A. Bresolin, *L'esegesi patristica di Gv. 2, 4*, Vicenza 1959.

„[...] w ten sposób postrzegaj Matkę Pana – jako figurę świętych patriarchów, proroków i wszystkich sprawiedliwych, z której tenże sam Pan wziął nasze ciało, jak to ukazuje Ewangelia. [...]. Ta Matka Pana – pochodząca z patriarchów i proroków – wstawiła się za nami – poganami – u odwiecznego Syna Bożego, a swego potomka według ciała, aby darował nam radość niebiańskiego wina; nam, którzy go potrzebowaliśmy [...]”¹³⁷

Zgodnie z obraną przez siebie metodą egzegetyczną, św. Gaudenty ukazuje Matkę Pana w podwójnym wymiarze. Z jednej strony, jawi się ona jako rodzicielka Chrystusa *secundum carnem*, która wstawia się do Syna, aby nowożeńcom nie brakowało wina. Z drugiej zaś strony, zgodnie z egzegezą duchową Pisma świętego, Maryja jest obrazem patriarchów i proroków oraz sprawiedliwych, stając się nawet *generatio patriarcharum et prophetarum* i *plebs* względem wszystkich sprawiedliwych zbawczego zamysłu Bożego Starego Testamentu.

Podobną myśl spotykamy u Euzebiusza „Gallicanusa” który widzi w Matce Pana obecnej na godach w Kanie Galilejskiej Synagogę Starego Zakonu¹³⁸ Ten sam obraz znajdujemy u Orygenesisa (zgodnie z tym, co przekazuje Grzegorz z Elwiry¹³⁹), u Aponiusza oraz u św. Grzegorza Wielkiego. Autorzy ci jednak nie wspominają wyraźnie Maryi, a więc nie komentują godów w Kanie Galilejskiej. Mówią natomiast o Synagodze jako o tej, która porodziła Chrystusa według ciała i w tym znaczeniu utożsamiają w pewien sposób Maryję z Synagogą¹⁴⁰ Także św. Augustyn wyjaśniając, w jakim znaczeniu należy rozumieć stwierdzenie, że mężczyzna opuści ojca i matkę i połączy się ze swoją żoną (por. Mt 19, 5; Ef 5, 31), stwierdza, że również Chrystus opuścił swą matkę – to znaczy: Synagogę, która porodziła go według ciała – i połączył się z Kościołem,

¹³⁷ Gaudentius, *Tractatus paschalis* IX 15-16, CSEL 68, 79: “[...] ita eniam matrem domini figuralter accipe sanctorum patriarcharum et prophetarum iustorumque omnium plebem, unde originem carnis nostrae idem dominus traxisse in evangelio perhibetur. [...]. Haec ergo mater domini, generatio patriarcharum et prophetarum, intercessit pro nobis gentibus apud aeternum filium dei et suum secundum carnem natum, ut donaret nobis indigentibus caelestis vini laetitiam [...]”. Por. *tamże*, 22, CSEL 68, 81.

¹³⁸ Por. Eusebius “Gallicanus”, *Collectio homiliarum* 5, 3, CCL 101, 59.

¹³⁹ Także Grzegorz z Elwiry podziela to przekonanie. Por. Gregorius Illiberitanus, *In Canticum canticorum* 2, 1, CCL 69, 179-180.

¹⁴⁰ Por. Tenże, *Tractatus Origenis de libris Sanctarum Scripturarum* 7, 20, CCL 69, 60; Apponius, *In Canticum canticorum expositio* 5, 48, CCL 19, 138; Gregorius Magnus, *Moralia in Iob* 2, 36, CCL 143, 257.

który zgromadził ze wszystkich ludów¹⁴¹ To samo wyjaśnienie znajdujemy u Prospera z Akwitanii, który przytacza dosłownie te słowa Biskupa Hippony¹⁴² Na innym miejscu św. Augustyn stwierdza, że także w stosunku do Chrystusa, który przyjął ciało z Dziewicy Maryi, Synagoga może być uważana za matkę, gdyż i On należał do Ludu Wybranego¹⁴³ Wyjaśniając zaś tekst mówiący o Matce i jego braciach, którzy go szukali (por. Mt 12, 46-49; Mk 3, 31-34; Łk 8, 19-21), stwierdza, że ta matka, która – jak mówi Ewangelia – znajduje się na zewnątrz – to typ Synagogi¹⁴⁴ To samo wyjaśnienie znajdujemy u św. Hieronima¹⁴⁵ i u św. Grzegorza Wielkiego¹⁴⁶ Syntezę tej samej myśli możemy znaleźć najpierw u Kasjodora¹⁴⁷ i jego uczniów¹⁴⁸, a następnie – u ostatniego Ojca Kościoła Łacińskiego – św. Izydora z Sewilii¹⁴⁹

Wracając do św. Gaudentego z Brescji, widzimy, w jaki sposób Maryja uprosiła dar Ducha Świętego dla narodów pogańskich, i to nie tylko jako Matka Chrystusa według ciała, lecz także jako ostatnie uosobienie nadziei i oczekiwania sprawiedliwych wszystkich czasów. Św. Gaudenty zauważa, że Niebański Oblubieniec przybywa na gody na zaproszenie proroków¹⁵⁰, którzy w Maryi znajdują potwierdzenie i wypełnienie.

Maryja jest więc mostem, który łączy oba Testamenty. Z jednej bowiem strony wyobraża ona mesjańskie oczekiwania Narodu Wybranego, a z drugiej strony, będąc ściśle zjednoczona z Synem, wstawia się,

¹⁴¹ Por. Augustinus, *In Iohannis euangelium tractatus* 9, 10, CCL 36, 96; Tenże, *Contra Faustum* 12, 8, CSEL 25, 337. Por. także *tamże*, 22, 39, CSEL 25, 632.

¹⁴² Por. Prosper Aquitanus, *Liber sententiarum* 330, CCL 68 A, 340. Ten sam tekst z małymi zmianami znajdujemy także u jednego z uczniów Kasjodora. Por. Cassiodori discipulus, *Commentaria in epistulas sancti Pauli. Ad Ephesios* 5, PL 68, 623.

¹⁴³ Por. Augustinus, *Quaestiones in heptateuchum. Quaestiones Iudicum* 49, 16, CCL 33; Tenże, *Enarrationes in Psalmos* 44, 12, CCL 38, 502.

¹⁴⁴ Por. Tenże, *Enarrationes in Psalmos* 127, 12, CCL, 40, 1876; Tenże, *Contra Faustum* 22, 39, CSEL 25, 633.

¹⁴⁵ Por. Hieronymus, *Commentarii in euangelium Matthaei* 2, CCL 77, 101.

¹⁴⁶ Por. Gregorius Magnus, *Homiliarum XL in Evangelia libri* 1, 3, 1, PL 76, 1086C.

¹⁴⁷ Por. Cassiodorus, *Expositio Psalmorum* 68, 9, CCL 97, 609; *tamże*, 138, 13, CCL 98, 1248.

¹⁴⁸ Por. Cassiodori discipulus, *Commentaria in epistulas sancti Pauli. Ad Ephesios* 5, PL 68, 623.

¹⁴⁹ Por. Isidorus Hispalensis, *Allegoriae quaedam sanctae Scripturae. Ex Novo Testamento* 211, PL 83, 125.

¹⁵⁰ Por. Gaudentius, *Tractatus paschalis* VIII 43, CSEL 68, 72.

aby poganie (Nowy Izrael w niej obecny, który w pełni otrzymał Ducha Świętego¹⁵¹) mogli kosztować tego nowego, mesjańskiego wina.

Stwierdzenie Maryi: *vinum non habent* (J 2, 3), ukazuje nędzne położenie duchowe pogan, którzy są całkowicie pozbawieni łaski Ducha Świętego, tej nowej mocy mesjańskiego wina¹⁵². Inni zaś Ojcowie Kościoła wyjaśniają brak wina jako koniec Synagogi, jako jej duchową bezpłodność, która nie chce przyjąć Chrystusa. Dla przykładu, Euzebiusz „Gallicanus” wkłada w usta Synagogi słowa Maryi wypowiedziane w Kanie Galilejskiej odnośnie do braku wina. To Synagoga stwierdza tu, że nadszedł już koniec bezpłodnego Prawa Starego Testamentu. Synagodze zabrakło wina, gdyż, będąc umiłowaną i wybraną winnicą Boga, przestała rodzić winne grona, a zaczęła wydawać jedynie osty i chwasty. Ponieważ nadszedł już Chrystus Pan, nie można teraz wlewać nowego wina do starych bukłaków; trzeba odrzucić kwas starej przewrotności¹⁵³.

Odpowiedź Jezusa: *nondum venit hora mea* (J 2, 4), wprowadza w symbolikę chrzcielną godów w Kanie Galilejskiej. *Hora*, o której mówi Pan, oznacza według św. Gaudentego czas jego męki, po której pośle on Ducha Świętego, gdy powróci do Ojca¹⁵⁴. Tego rodzaju wyjaśnienie zgadza się z szeroką tradycją egzegetyczną Ojców Kościoła¹⁵⁵, w której wyraźnie sytuuje się Biskup Brescji.

Pełna Ducha Świętego Maryja dobrze rozumie odpowiedź Jezusa. Prosi go więc i otrzymuje znak, który zapowiada to zbawcze wydarzenie pneumatologiczne. Z tego powodu wydaje polecenie sługom, by uczynili wszystko, co im poleci Chrystus¹⁵⁶. Zatem św. Gaudenty mówiąc o darze Ducha Świętego zesłanego w dzień Zielonych Świątek, używa zwrotu *vinum Spiritus Sancti*¹⁵⁷. Stwierdza, iż Żydom zabrakło wina Ducha Świętego, ponieważ ich prorocy zaniechali już wypełniania charyzmatycznego

¹⁵¹ Por. Tenże, *Tractatus paschalis* IX 14, CSEL 68, 79.

¹⁵² Por. *tamże*, 2-3, CSEL 68, 75.

¹⁵³ Por. Eusebius „Gallicanus”, *Collectio homiliarum* 5, 3, CCL 101, 59.

¹⁵⁴ Por. Gaudentius, *Tractatus paschalis* IX 13, CSEL 68, 78-79.

¹⁵⁵ Dla przykładu por. Augustinus, *De uera religione* 16, 31, CCL 32, 206; Quoduultdeus, *Sermo 1: De symbolo* 1, 5, 25; CCL 60, 319; Fulgentius Ruspensis, *Epistula* 14, 41, CCL 91, 436; Anonymus, *Commentarium in Iohannem* 2, 5, CCL 108 C, 111; Gregorius Magnus, *Registrum epistularum* 10, 21, CCL 140 A, 854. Por. także A. Bresolin, *o cit.*, 55. Odnośnie do tegoż *Sermo* Quoduultdeusa, w którym wyjaśnia „Skład Apostolski”, por. B. Degórski, *Pozaaugustyńskie komentarze patrystyczne do Symbolu Apostolskiego*, w: R. Knapieński (wyd.), *Symbol Apostolski w nauczaniu i sztuce Kościoła do Soboru Trydenckiego* [= Źródła i monografie, 159], Lublin 1997, 204-213.

¹⁵⁶ Por. Gaudentius, *Tractatus paschalis* IX 13-14, CSEL 68, 78-79.

¹⁵⁷ Por. *tamże*, 13, CSEL 68, 78-79.

posłannictwa. Oni bowiem oraz Prawo Mojżeszowe działali tylko do czasu nadejścia św. Jana Chrzciciela (por. Mt 11, 13)¹⁵⁸ Zwrot *vinum Spiritus Sancti*, którego używa św. Gaudenty, bierze niewątpliwie swe natychmienne z tekstu Dz 2, 13 nn.

O „winie Ducha Świętego” mówi także wprost św. Hieronim. Wyjaśniając bowiem księgę proroka Zachariasza, stwierdza, iż Pan na nowo obiecał nadejście tej radości, która w czasach Machabeuszy napęłniała naród żydowski, który rozwijał się i pomnażał. Narody bowiem pogańskie, przyjąwszy chrześcijaństwo, mogą się teraz karmić ziarnem Prawa Bożego, a dziewice mogą pić wino Ducha Świętego¹⁵⁹ Inni natomiast Ojcowie Kościoła widzieli w darze Ducha Świętego również owe duchowe wino, które rozlało się na umysły apostołów¹⁶⁰ Inni zaś jeszcze Ojcowie widzieli dar Ducha Świętego w obrazie tego wina, o którym mówi Jezus, a które należy wlewać do nowych bukłaków. Tak więc Euzebiusz „Gallicanus” stwierdza, że Żydzi są starymi bukłakami, które poprzez kwas niewierności zepsuli obecne w nich wino Prawa Bożego. Chrześcijanie natomiast z dnia na dzień odnawiają się wewnętrznie i z tego względu otrzymują wino – niosą w sobie Ducha Świętego¹⁶¹ Ostatni wreszcie Ojciec Kościoła Zachodu – św. Izydor z Sewilli – wyjaśnia brak wina na godach w Kanie Galilejskiej poprzez fakt, iż Żydom została zabrana łaska Ducha Świętego i przez apostołów przekazana narodom pogańskim¹⁶²

5. Posłannictwo apostołów a Duch Święty

Symboliczne wyjaśnienie cudu w Kanie Galilejskiej rozszerza się także na inne składniki opowiadania ewangelicznego, ukazując niekiedy jedyne i niepowtarzalne interpretacje tej perykopy. Chodzi tu przede wszystkim o spojrzenie na sługi. Według bowiem św. Gaudentego sługa-

¹⁵⁸ Por. Tenże, *Tractatus paschalis* VIII 47, CSEL 68, 73.

¹⁵⁹ Por. Hieronimus, *Commentarii in prophetas minores. In Zachariam* 2, 10, 1-2, CCL 76 A, 838.

¹⁶⁰ Por. na przykład: Chromatius Aquileiensis, *Tractatus in Matthaem* 46, 5, CCL 9 A, 425; Augustinus, *Sermo* 267, PL 38, 1230; tamże, 299 B, w: G. Morin (wyd.), dz. cyt., 518; Apponius, *In Canticum canticorum expositio* 7, 58, CCL 19, 179-180.

¹⁶¹ Por. Eusebius „Gallicanus”, *Collectio homiliarum. Homilia* 5, 3, CCL 101, 59-60. Por. także Gregorius Magnus, *Moralia in Iob* 23, 11, 20, CCL 143 B, 1159.

¹⁶² Por. Isidorus Hispalensis, *Allegoriae quaedam sanctae Scripturae. Ex Novo Testamento* 234, PL 83, 128.

mi, do których zwraca się Jezus na godach w Kanie Galilejskiej, są apostołowie i ich następcy. Wydany im rozkaz, by napełnili stągwie wodą, oznacza alegorycznie posłannictwo apostołskie: „Idźcie więc i pozyskujcie mi uczniów z wszystkich ludów, chrzcząc je w imię Ojca i Syna, i Ducha Świętego, ucząc je zachowywać wszystkie te sprawy, które wam poleciłem” (Mt 28, 19-20)¹⁶³

Jest to niewątpliwie poprawne zastosowanie Gaudencjuszowego wyjaśnienia wody rozumianej w kluczu chrzcielny i nowotestamentowym. Interpretacja ta jest również brzemienne w ciekawe intuicje. Św. Gaudenty wykazuje poprzez ten tekst, że ustanowienie chrztu przez Jezusa było zapowiedzią tych wydarzeń biblijnych, które dokonały się na godach w Kanie Galilejskiej. Wydaje się, że tego rodzaju interpretacja w piśmiennictwie patrystycznym została po raz pierwszy zastosowana właśnie przez św. Gaudentego z Brescji. Jeżeli chodzi o późniejszych autorów, to spotkamy ją tylko u nielicznych Ojców Kościoła. Stosuje ją na przykład wyraźnie Arnobiusz Młodszy¹⁶⁴, a w sposób tylko pośredni – anonimowy autor, który dostrzega w poleceniu napełnienia stągwi wodą rozkaz Jezusa dany apostołom, aby nauczali wszystkie narody. Fakt, że słudzy napełnili stągwie aż po brzegi, zostaje wyjaśniony poprzez fakt, iż przepowiadanie apostołów rozprzestrzeniło się po krańce ziemi¹⁶⁵. Autor ten nie mówi wprost o chrzcie. Niemniej jednak wiemy, że nauczaniu apostołów – zgodnemu z nakazem Chrystusa (por. Mt 28, 19) – towarzyszyło udzielanie chrztu.

Św. Gaudenty podkreśla także wartość osobistego powołania apostołów, których wezwanie polega na ustawicznym przedłużaniu w świecie zbawczego dzieła Odkupiciela i to za pomocą przepowiadania słowa Bożego i szafowania sakramentów¹⁶⁶

¹⁶³ Gaudentius, *Tractatus paschalis* IX 32, CSEL 68, 85: “Baptizate omnes gentes in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti, docentes eos servare omnia, quae ego mandavi vobis” (Mt 28, 19-20). Również por. *tamże*, 27, CSEL 68, 82.

¹⁶⁴ Por. Arnobius Iunior, *Expositiunculae in Euangelium Iohannis euangelistae, Matthaei et Lucae. Expositiunculae in Iohannem 2*, CCL 25 A 272.

¹⁶⁵ Por. Anonymus, *Commentarium in Iohannem 2*, 2, 7, CCL 108 C, 112.

¹⁶⁶ Por. Gaudentius, *Tractatus paschalis* IX 32, CSEL 68, 84, gdzie św. Gaudenty przytacza te teksty biblijne, które mówią o wybraniu św. Pawła (por. Rz 1, 1) i apostołów (por. Mt 4, 19), którym Chrystus zlecił udzielanie chrztu: “Dicatis igitur Iesus ministris iniunxit opus celebrandi baptismatis” W tym *Tractatus* 46-47, CSEL 68, 89, św. Gaudenty podejmuje zagadnienie głoszenia Ewangelii i działalności apostołowskiej wśród pogan.

6. Życie i Duch

Kana Galilejska jest obrazem zbawczych skutków chrztu i jest egzystencjalną odpowiedzią ludzkości na tak wielki dar. Z tego względu woda w stągwiach, która służyła do obrzędowych obmyć żydowskich i do oczyszczania gości weselnych, staje się symbolem obmycia chrzcielnego¹⁶⁷, które oczyszcza dogłębnie całego człowieka.

Sześć kamiennych stągwi jest obrazem sześciu zmysłów człowieka (oczy, uszy, nos, usta, ręce, nogi), które przechodzą od stanu śmierci spowodowanego bałwochwalstwem, do stanu życia, który jest warunkiem wspólnoty z prawdziwym Bogiem, z Chrystusem, będącym życiem i zmartwychwstaniem¹⁶⁸

Tego rodzaju wyjaśnienie zdaje się być jedyne i niepowtarzalne w myśli starożytności chrześcijańskiej. W rzeczy samej, Orygenes widzi na przykład w sześciu stągwiach sześć dni stwarzania świata. Według niego, stągwi jest sześć ze względu na tych, którzy – żyjąc na tym świecie – oczyszczają się, gdyż świat został stworzony w sześć dni¹⁶⁹. Św. Augustyn wyjaśnia stągwie jako sześć okresów dziejów świata, które Chrystus napenił darem swojego wina, to znaczy – zbawczą łaską. Pierwszy okres rozciągał się od Adama do Noego. Drugi – od Noego do Abrahama. Trzeci – od Abrahama do Dawida. Czwarty – od Dawida do przesiedlenia babilońskiego. Piąty – od przesiedlenia babilońskiego aż do czasów św. Jana Chrzciciela. Szósty – od św. Jana Chrzciciela aż do skończenia świata. Zbawcza więc moc Chrystusa napenia te wszystkie okresy dziejów świata¹⁷⁰. Tego rodzaju tłumaczenie zostanie później podjęte przez Pry-

¹⁶⁷ Por. *tamże*, 27, CSEL 68, 82.

¹⁶⁸ Por. *tamże*, 28, CSEL 68, 83.

¹⁶⁹ Por. Origenes, *De principiis* 4, 2, 5, GCS 22, 315. Przekonanie, iż liczba „6” jest doskonała, opera się na nauczaniu Pitagorejczyków (por. Philo Alexandrinus, *Leges allegoriae* 1, 3, 15). Pogląd ten podzielali także niektórzy gnostycy. Na przykład, dla Marka Maga liczba „6” jest doskonała, gdyż imię 'Ιησοῦς składa się z sześciu liter (por. Irenaeus Lugdunensis, *Adversus haereses* 1, 14, 4). Większość jednak Ojców Kościoła widziała w liczbie „6” niedoskonałość, ponieważ jest ona symbolem złego świata materialnego, który więzi duszę. Co się tyczy symboliki czysto biblijnej, liczba „6” ustępuje miejsca doskonałej cyfrze „7” (dzień odpoczynku Pana Boga), gdyż liczba „6” przywołuje materialny świat grzechu (por. Clemens Alexandrinus, *Stromata* 5, 14, 93; Origenes, *Commentarium in euangelium Matthaei* 14, 5). Por. M. Simonetti (wyd.), Origenes, *I principi* [= *Classici delle religioni. IV: La religione cattolica*], Torino 1968, 504-505 (przypis 36).

¹⁷⁰ Por. Augustinus, *In Iohannis euangelium tractatus* 9, 6, CCL 36, 93-94.

macjusza z Hardumetum, który znał niewątpliwie dobrze dzieła św. Augustyna¹⁷¹, oraz przez Euchariusza z Lyonu¹⁷², św. Cezarego z Arles¹⁷³ i Euzebiusza „Gallicanusa”, który – jak to jasno widać – powtarza dokładnie tekst św. Cezarego¹⁷⁴. Także pseudo-Maksym z Turynu widzi w stągwiach sześć okresów dziejów świata. On jednak podaje także inne wyjaśnienie. Według niego stągwie oznaczają serca świętych nauczycieli, którzy mają w sobie wodę, to znaczy – wiedzę Pisma świętego. Fakt zaś, że stągwie były kamienne, oznacza serca świętych – twarde jak kamień, które opierają się diabelskiemu kuszeniu¹⁷⁵. Jeszcze jedno wyjaśnienie stągwi podaje Arnobiusz Młodszy, który mówi nawet o siedmiu kamiennych stągwiach i widzi w nich siedem Kościołów zbudowanych na skale¹⁷⁶. Wydaje się, że tego rodzaju tłumaczenie jest jedyne w okresie starożytności chrześcijańskiej.

Wracając do św. Gaudentego, zauważamy, że stwierdza on, iż nawrócenie, które dokonuje się w chrzcie, że zmiana życia neofitów powoduje, że człowiek odzyskuje prawdziwą godność, otrzymując ponownie wzrok, aby móc wznieść go ku Bogu żywemu. Otrzymuje znów powołanie, aby móc być pociągniętym przez zapach swego sumienia. Dostaje uszy, aby słyszeć Boże pouczenia. Zostają mu dane usta, aby chwalić i błogosławić Pana. Odzyskuje ręce, aby móc modlić się do Boga i nogi, aby biec do kościoła, by uwielbiać na kolanach Tróję Przenajświętszą¹⁷⁷.

Ablutio od grzechów i *conversio* do Boga żywego, rozumiane jako przejście od bałwochwalstwa do miłości Trójcy Przenajświętszej, które są darem Ducha Świętego, stanowią wypełnienie nowego stworzenia, są prawdziwą nowością życia. Słowa *ablutio* i *vivificatio* oznaczają w pełni tajemnicę chrztu, który jest źródłem nowego życia, *principium* nowego stworzenia. Wody chrzcielne, które ożywia Duch Święty, oczyszczają

¹⁷¹ Por. Primasius Hadrumetinus, *Commentarius in Apocalypsin* 2, 5, CCL 92, 62.

¹⁷² Por. Eucharius Lugdunensis, *Formulae spiritalis intelligentiae* 11, 6, PL 50, 770.

¹⁷³ Por. Caesarius Arelatensis, *Sermones Caesarii uel ex aliis fontibus hausti. Sermo* 167, 1, CCL 104, 683; *tamże*, 168, 1, CCL 104, 688.

¹⁷⁴ Por. Eusebius „Gallicanus”, *Collectio homiliarum. Homilia* 5, 2, CCL 101, 57; *tamże, Homilia* 6, 2, CCL 101, 67.

¹⁷⁵ Por. Pseudo Maximus Taurinensis, *Homilia* 2, PL 57, 917-918.

¹⁷⁶ Por. Arnobius Iunior, *Expositiunculae in Euangelium Iohannis euangelistae, Matthaei et Lucae. Expositiunculae in Iohannem* 2, CCL 25 A, 272.

¹⁷⁷ Por. Gaudentius, *Tractatus paschalis* IX 28-31, CSEL 68, 83-84. Zauważamy tu silny nacisk, jaki św. Gaudenty kładzie na *conversio* rozumiane jako przejście od bałwochwalstwa, z kultu umarłych (por. Ps 113, 12-16 - przytaczany przez Biskupa Brescji) do czci prawdziwego Boga (por. J 14, 19; J 11, 25 n., teksty przytaczane przez św. Gaudentego w celu podkreślenia prawdy, że Jezus jest życiem i źródłem życia dla wszystkich, którzy weń wierzą).

z grzechu i powodują powstanie do nowego życia. Mamy tu do czynienia z nauczaniem św. Pawła o śmierci starego człowieka w wodach chrztu (por. Rz 6, 6; Ef 4, 22; 1 Kor 5, 7-8; Kol 3, 9) i o nowym stworzeniu w Chrystusie (por. 2 Kor 5, 17; Ga 6, 15).

Wyjaśniając alegorycznie wzmiankę, iż każda z kamiennych stągwi zawierała dwie lub trzy miary wody, św. Gaudenty stwierdza, że poganie, których symbolem są właśnie te kamienne naczynia, otrzymują chrzest w imię całej i niepodzielnej Trójcy, wchodząc we wspólnotę z Ojcem, Synem i Duchem Świętym, których symbolem są trzy miary wody. Nikt bowiem nie może przyjść do Ojca, jeśli Syn go nie pociągnie, i nikt nie może powiedzieć, że Jezus jest Panem, jak tylko za natchnieniem Ducha Świętego¹⁷⁸ W chrzcie więc, jak w każdym zbawczym wydarzeniu, zgodnie działają wszystkie Osoby Trójcy Przenajświętszej.

Z naszych poszukiwań wynika, że Biskup Brecji był pierwszym spośród Ojców Łacińskich, który zastosował to wyjaśnienie alegorycznie. Widzi on w trzech miarach wody w stągwiach z Kany Galilejskiej Trójcę Przenajświętszą i jej uświęcające dary. Późniejsza tradycja patrystyczna będzie obficie czerpała z tego rodzaju interpretacji. Dla przykładu możemy przytoczyć tu św. Augustyna¹⁷⁹ (dzieło Biskupa Hippony tu przytaczane – *In Iohannis euangelium tractatus* – powstało po homilii św. Gaudentego¹⁸⁰), pseudo-Augustyna¹⁸¹, św. Cezarego z Arles¹⁸², czy Arnobiusza Młodszego (dostrzega on w dwóch miarach wody dwie osoby, które łączą się w związku małżeńskim)¹⁸³

Według św. Gaudentego ta łączność z niewidzialną Trójcą Przenajświętszą, w której uczestniczą poganie dzięki sakramentowi wtajemniczenia chrześcijańskiego, wymaga od nich właściwej odpowiedzi – życia godnego chrześcijanina. Z tego powodu Biskup Brecji starał się usilnie,

¹⁷⁸ Por. *tamże*, 33-34, CSEL 68, 84-85. Św. Gaudenty opiera się tu na J 6, 44; J 14, 6 i 1 Kor 12, 3.

¹⁷⁹ Por. Augustinus, *In Iohannis euangelium tractatus* 9, 7, CCL 36, 94.

¹⁸⁰ Badacze współcześni nie zgadzają się, jeśli chodzi o dokładny czas powstania dzieła *Iohannis euangelium tractatus*. Ustalane przez nich daty wahają się pomiędzy 406 rokiem a czasem po 418 roku. Por. A. Trapè, *S. Agostino*, w: A. Di Berardino (wyd.), *Patrologia*, III, Casale Monferrato 1978, 374.

¹⁸¹ Por. Pseudo Augustinus, *Sermones suppositi de Scripturis* 91, 9, PL 39, 1922.

¹⁸² Por. Caesarius Arelatensis, *Sermones Caesarii uel ex aliis fontibus hausti. Sermo* 168, 1, CCL 104, 688.

¹⁸³ Por. Arnobius Iunior, *Expositiunculae in Euangelium Iohannis euangelistae, Matthaei et Lucae. Expositiunculae in Iohannem* 2, CCL 25 A, 272.

aby powierzona mu trzoda wiernych, będąca świątynią Boga¹⁸⁴ – odrodzona w wodach chrztu i świadoma łaski Ducha Świętego wylanej w jej serca wraz z tą wolnością, którą może dać jedynie Boski Oblubieniec¹⁸⁵ – strzegła ustawicznie tego cudownego daru, którym jest wino Ducha Świętego, i aby wzrastała duchowo zgodnie z otrzymaną łaską¹⁸⁶ Trzoda wiernych musi ustrzec niewinności, którą otrzymała¹⁸⁷, i nie może ulegać pokusie bogactwa i niemoralności¹⁸⁸ Powinna także unikać bałwochwalstwa, aby nie stać się znów ubogą, odłączając się od Boga¹⁸⁹ Winna odznaczać się mocą wiary, nadziei i miłości¹⁹⁰, prowadząc życie w Duchu Świętym i uczestnicząc w duchowych charyzmatach.

Kończąc *Tractatus IX*, św. Gaudenty kieruje do wiernych życzenie, by Chrystus dokonał w osobach odrodzonych przez chrzest także innych znaków, charyzmatów, niebiańskich darów, których sam Pocieszyciel udziela, jak chce: mądrości, wiedzy, wiary, charyzmatów uzdrawiania i czynienia cudów, prorocstwa, daru rozróżniania duchów, znajomości różnych języków i zdolności ich odczytywania¹⁹¹

Z powyższej analizy wynika, że w nauczaniu św. Gaudentego możemy wyodrębnić stałą myśl, która przenika czas, w którym jest zakorzeniona. Odślania ona dzieje zbawienia wzbogacające ten czas o nowe znaczenie, gdyż stają się one nieprzerwanym dialogiem oblubieńczym pomiędzy Bogiem a ludzkością. Dialog ten rozpoczął się na początku czasu i zawsze jest żywy pomimo grzechu pierwszych ludzi, ponieważ w każdym czasie opiera się on na tym wspaniałym świadectwie, które dali wybitni ludzie (sprawiedliwi – w okresie *primus dies*; Izrael – podczas *secundus dies*). Z tego zastępu ludzi sprawiedliwych wyszedł Chrystus-Oblubieniec, który podczas *consummatio saeculi* – dzięki sakramentowi wtajemniczenia chrzcielnego i darowi Pocieszyciela – udzielił poganom radosnego uczestnictwa w oblubieńczym dialogu z sobą samym, a poprzez siebie – z Ojcem Przedwiecznym.

Trzeci okres jest czasem Kościoła-Matki i oblubienicy Ducha Świętego. Kościół ma zadanie głoszenia na całym świecie słowa Boże-

¹⁸⁴ Por. *tamże*, 2, CSEL 68, 75. Por. także 1 Kor 3, 17.

¹⁸⁵ Por. Gaudentius, *Tractatus paschalis IX* 3, CSEL 68, 75.

¹⁸⁶ Por. Tenże, *Tractatus paschalis VIII* 50-51, CSEL 68, 74.

¹⁸⁷ Por. Tenże, *Tractatus paschalis IX* 27, CSEL 68, 82.

¹⁸⁸ Por. *tamże*, 2, CSEL 68, 75.

¹⁸⁹ Por. *tamże*, 2-3, CSEL 68, 75.

¹⁹⁰ Por. *tamże*, 34-36, CSEL 68, 85-86.

¹⁹¹ Por. *tamże*, 51, CSEL 68, 91. Nieco dalej św. Gaudenty powołuje się na 1 Kor 12, 8-11.

go¹⁹² i udzielania chrztu. Kościół-Oblubienica został ustanowiony, aby być światłem wśród pogan i aby nieść wszystkim zbawienie¹⁹³

W Kościele znajdują wypełnienie i dalszy ciąg dzieło stworzenia i wydarzenia biblijne związane z potopem i arką Noego. Wszystkie te wydarzenia wypełniają się w sakramencie chrztu, który wybawia z niewoli grzechu i wszczepia w oblubieńczą wspólnotę z Ojcem w Chrystusie poprzez przemieniające i ożywiające światło Ducha Świętego.

7. Zakończenie

Gdy nadchodzi pełnia czasów, Chrystus jest obecny na godach w Kanie Galilejskiej, nazwanej – *possessio gentium*, ziemią pogan. Obok Oblubienca stoją Mojżesz – wyrażony przez gospodarza weselnego, Maryja, która ogarnia i streszcza w sobie patriarchów, proroków i wszystkich sprawiedliwych Starego Testamentu, oraz apostołowie, którym zostanie zlecone postannictwo głoszenia słowa Bożego i szafowania sakramentu chrztu.

Podczas tych godów i w takim otoczeniu Chrystus czyni z Kościoła zgromadzonego z mnóstwa ludów swoją Oblubienicę, udzielając jej za pośrednictwem Maryi daru nowego wina – Ducha Świętego. W Chrystusie-Oblubieńcu spełniają się wszystkie oczekiwania sprawiedliwych Starego Testamentu, których obrazuje Maryja. Ona to wstawia się, aby Oblubieniec udzielił spragnionym ludom, których symbolem jest Kana – miasto pogan, daru małżeńskiego połączenia – daru Ducha Świętego. Nakaz dany sługom, aby napełnili kamienne stągwie wodą, oznacza alegorycznie powołanie apostołów, aby udzielali chrztu i nauczali ludy.

Gdy wykluczmy tę egzegezę św. Gaudentego, która może się nam dzisiaj wydawać niekiedy „naciągana”, to jednak dalej pozostanie cenne jego nauczanie, które dostrzega w Oblubieńcu zbieg i połączenie Starego Przymierza z początkiem nowego, oblubieńczego Przymierza Boga z ludzkością – czas Ducha Świętego, prawdziwy *dies lucis*.

Życie chrześcijańskie ożywione wodami chrzcielnymi wymaga, by strzec wybornego wina Ducha Świętego – daru niewinności, nie popadając w bałwochwalstwo, aby nie zostać odłączonym od Boga. Krótko mówiąc, w myśli św. Gaudentego chodzi o to, by żyć w wierze, nadziei

¹⁹² Por. *tamże*, 46-47, CSEL 68, 89-90.

¹⁹³ Por. *tamże*, 43, CSEL 68, 88-89. Św. Gaudenty przytacza tu Dz 13, 46-47 (por. także Iz 49, 6).

i miłości, w wierności otrzymanym charyzmatom. Bogate i dobrze usystematyzowane nauczanie Biskupa Brescji czyni z niego nieodłączną część egzegetycznej tradycji patrystycznej, z której czerpie niektóre składniki interpretacyjne, ale do których dodaje także własne oryginalne przemyślenia. One to mocno osadzają pogłębioną hermeneutykę opisu godów w Kanie Galilejskiej i ukazują jej głęboki wymiar pneumatyczny, sakramentalny, eklezjologiczny, maryjny i moralny.

L'ESEGESI DEL MIRACOLO COMPIUTO A CANA DI GALILEA NELL'INSEGNAMENTO DI SAN GAUDENZIO DI BRESCIA

Riassunto

L'articolo focalizza l'insegnamento di Gaudenzio di Brescia riguardo lo Spirito Santo e le sue interrelazioni con la salvezza e la Chiesa, sulla base del racconto di Cana. Si legge san Gaudenzio in sinossi con i Padri da cui egli dipendeva e sui quali esercitò influsso, in modo da consentire un opportuno inserimento di lui nella più degna catena teologica.

L'ultimo intervento salvifico di Dio nella storia dell'umanità è iniziato a Cana di Galilea. È un dialogo sponsale di cui lo sposo è Cristo, la sposa è la Chiesa, il dono alla Sposa è lo Spirito Santo. San Gaudenzio chiama tale periodo *dies Spiritus Sancti*. I pagani ne prendono parte attraverso il battesimo.

Le parole dell'Evangelista Giovanni *deficerat vinum nuptiarum* significano che l'Israele è venuto a mancare allo sposalizio con Dio: con l'estinzione dei profeti è stato privato dello Spirito Santo e nessuno era in grado di dissetare i pagani. Bisognava aspettare Cristo, il quale ha riempito i nuovi otri, gli uomini, con il nuovo vino.

La tradizione patristica vede in Cana di Galilea un simbolo dell'eucaristia e del battesimo. La simbologia del battesimo è già presente in Tertulliano; la ritroviamo in Gregorio di Elvira, Arnobio (il quale vede nel vino il simbolo della passione), Eusebio „Gallicano”, Cesario di Arles. Gregorio di Elvira vede anche nel vino il battesimo. Origene scorge nei nuovi otri l'uomo nuovo che progredisce per ricevere il nuovo vino: lo Spirito. Un simile insegnamento troviamo in Eusebio „Gallicano” che vede nei vecchi otri i Giudei che hanno gustato la fede nella Legge di Dio. I cristiani sono gli otri nuovi e ricevono il vino, lo Spirito Santo. San Cromazio di Aquileia afferma che coloro che si comportano secondo la vecchia vita, non ottengono lo Spirito. San Massimo di Torino mette l'accento sull'azione dello Spirito: il vino nuovo

bisogna versare negli otri nuovi, ossia la grazia dello Spirito va versata nei neofiti. Agostino collega gli otri nuovi con lo Spirito della Pentecoste. Lo stesso fa san Girolamo. Sant'Agostino insegna che questo dono è stato elargito ai fedeli: se diventano otri nuovi, saranno riempiti dello Spirito Santo.

San Gaudenzio concorda con i Padri, dato che lo Spirito Santo viene donato nei sacramenti, ed è stato mandato da Cristo. Questo cambiamento portato da Cristo è radicato nell'Antico Testamento e ne è pienezza. Dato che lo Spirito Santo viene elargito nel battesimo, san Gaudenzio tratta anche le diverse tipologie di esso: le acque della creazione, del diluvio, del Giordano.

L'acqua di Cana di Galilea è la stessa sulla quale si librava lo Spirito Santo all'inizio della creazione del mondo. San Gaudenzio nota anche il collegamento tra il diluvio e il battesimo: l'arca di Noè è il modello della Chiesa alla quale appartengono tutti coloro che professano la fede apostolica. Il diluvio fa morire i peccatori ma è salvifico per i giusti; le acque del battesimo distruggono la vecchia creazione per farne una nuova.

Ciò sarebbe espresso in 1 Pt 3, 18-21; è conforme con san Paolo e la tradizione. Già Origene vedeva nel diluvio il battesimo; e anche Tertulliano scorgeva qui il battesimo. Per sant'Ambrogio: come il diluvio, così il battesimo lava i peccati. Anche per sant'Agostino: come ai tempi di Noè la terra è stata purificata, così il battesimo toglie i peccati. L'arca, invece, costruita da un legno immarcescibile, diventa figura della Chiesa. Come nell'arca, però, c'erano animali puri e impuri, così nella Chiesa ci sono persone buone e cattive. Anche per san Massimo di Torino quel lavacro annienta l'ingiustizia e salvata la giustizia.

Un terzo tipo di battesimo sono le acque del Giordano: Gesù le ha santificate, ed è sceso su di lui lo Spirito Santo.

Questa tipologia che vede il battesimo nelle acque della creazione e nel diluvio, nelle acque del Giordano e nell'acqua cambiata in vino, si basa sull'unità dei due Testamenti. La Legge, perciò, è la base dalla quale Gesù manda lo Spirito che la vivifica. L'unione dei Testamenti è affermata attraverso la presenza alle nozze di Mosè (rappresentato dal maestro di tavola), e di Maria. San Gaudenzio sembra sia stato il primo a vedere nel maestro di tavola Mosè. Tale tipologia sarà ripresa. La tradizione, invece, vedeva nell'*architriclinus* san Paolo. Un autore anonimo vedeva nel maestro di tavola san Giovanni il Battista, dato che aveva „bevuto la passione” prima di Cristo, e perché l'*architriclinus* doveva essere un esperto di tutte le prescrizioni della Legge. Per questo, san Beda il Venerabile vede in lui famosi dottori della Legge: Nicodemo, Gamaliele, Saulo.

Maria è l'immagine dei giusti, intercede per donarci il vino celeste. È presentata in una doppia dimensione: la genitrice di Cristo *secundum carnem*; raffigura i patriarchi, i profeti e i giusti, diventando una *generatio patriarcharum et prophetarum* e una *plebs* di tutti i giusti dell'Antico Testamento. Un simile pensiero si trova in Eusebio „Gallicano” che vede in Maria la Sinagoga; in Origene, Apponio e san Gregorio Magno. Questi autori, però, non menzionano

Maria. Parlano della Sinagoga come di colei che ha partorito Cristo secondo la carne e, in questo senso, identificano Maria con la Sinagoga. Anche sant'Agostino afferma che Cristo ha lasciato la madre, la Sinagoga, e si è unito alla Chiesa. La stessa spiegazione è in Prospero di Aquitania. In un altro luogo, sant'Agostino afferma che anche la Sinagoga può essere considerata madre di Gesù dato che apparteneva al Popolo Eletto. Spiegando, invece, il versetto della madre e dei suoi fratelli, constata che questa madre che rimane fuori è tipo della Sinagoga. Lo stesso si trova in san Girolamo e san Gregorio Magno: una sintesi di questo si è in Cassiodoro e nei suoi discepoli, e in sant'Isidoro di Siviglia.

Ritornando a san Gaudenzio, vediamo come Maria abbia impetrato lo Spirito Santo per i pagani, anche come personificazione dei giusti di tutti i tempi. Lo sposo arriva invitato dai profeti che in Maria trovano il compimento. È un ponte che unisce i due Testamenti: rappresenta le speranze messianiche; intercede affinché il Nuovo Israele possa gustare quel vino messianico.

La constatazione: *vinum non habent*, esprime la situazione dei pagani privi dello Spirito Santo. Altri interpretano la mancanza di vino con la sterilità della Sinagoga. Eusebio „Gallicano” mette sulla bocca della Sinagoga le parole di Maria: la Sinagoga afferma che è arrivata la fine della Legge. Alla Sinagoga è venuto a mancare il vino, perché genera spine, e perché, arrivato il Signore, non si può versare il vino nuovo negli otri vecchi.

La risposta: *nondum venit hora mea*, introduce alla simbologia battesimale. L'*hora* significa la passione dopo la quale sarà mandato lo Spirito Santo. Quest'interpretazione va d'accordo con l'ampia tradizione patristica. Maria comprende la risposta, per questo ordina di fare ciò che Cristo comanderà.

San Gaudenzio usa l'espressione *vinum Spiritus Sancti*, constatando che ai Giudei era venuto a mancare il vino dello Spirito. Del „vino dello Spirito Santo” parla anche san Girolamo: Dio ha promesso quella gioia che ai tempi dei Maccabei riempiva il popolo. I pagani, divenuti cristiani, possono nutrirsi della Legge e le vergini bere il vino dello Spirito. Altri hanno visto nel dono dello Spirito quel nuovo vino sparso sugli apostoli. Altri ancora vedevano lo Spirito Santo in quel vino che va versato negli otri nuovi. E, così, Eusebio „Gallicano” dice che i Giudei sono otri vecchi che hanno guastato il vino della Legge; i cristiani ricevono il vino: portano lo Spirito Santo. Sant'Isidoro di Siviglia, infine, spiega la mancanza di vino con il fatto che ai Giudei è stato tolto lo Spirito e dato ai pagani.

I servi sono gli apostoli. L'ordine di riempire le giare, significa il mandato apostolico. Ciò è una corrente implicazione dell'interpretazione dell'acqua in chiave battesimale: il battesimo era preannunziato dagli eventi biblici compiuti a Cana di Galilea. Pare che quest'interpretazione sia stata inaugurata da san Gaudenzio. Dopo lui, essa appare soltanto presso pochi Padri. Ad esempio, in Arnobio e in un autore anonimo che vede nell'ordine di riempire le giare il comando di ammaestrare tutte le nazioni. Il fatto che i servi abbiano riempito le giare fino all'orlo, viene spiegato con il fatto che la predicazione è arrivata ovunque.

Le sei giare rappresentano i sei sensi. Tale interpretazione risulta essere unica. Infatti, Origene vede nelle giare i sei giorni della creazione. Sant'Agostino le interpreta come sei periodi del mondo. Una ripresa di questa interpretazione si ha in Primazio, Eucherio di Lione, san Cesario di Arles ed Eusebio "Gallicano". Anche lo pseudo-Massimo di Torino vede nelle giare i sei periodi del mondo. Per lui, però, le giare significano i dottori che possiedono l'acqua, la dottrina della Scrittura. Il fatto che le giare siano costruite di pietra, significa i santi: duri come la pietra che si oppongono al diavolo. Un'altra interpretazione è di Arnobio il Giovane: parla addirittura di sette giare, simbolo delle sette Chiese fondate sulla roccia.

San Gaudenzio afferma che la conversione fa sì che l'uomo riacquisti la dignità, ottenendo la vista per alzare lo sguardo a Dio; l'olfatto per essere attirato dal profumo della sua coscienza; gli orecchi per sentire le istruzioni di Dio; la bocca per lodarlo; le mani per pregare e i piedi per correre in chiesa. Spiegando che ogni giara conteneva due o tre misure, san Gaudenzio afferma che i pagani ricevono il battesimo nel nome della Trinità; egli è stato il primo tra i Padri latini che vede nelle tre misure d'acqua la Trinità. La tradizione ne attingerà: sant'Agostino, lo pseudo Agostino, san Cesario di Arles, Arnobio il Giovane che vede anche, nelle due misure, due sposi.

Il terzo periodo è il tempo della Chiesa che ammaestra e battezza; è la luce tra i pagani e porta la salvezza a tutti.

Concludendo possiamo dire che attorno allo Sposo a Cana di Galilea sono: Mosè, prefigurato dall'*architriclinus*; Maria che riassume i patriarchi, i profeti, i giusti dell'Antico Testamento; gli apostoli a cui verrà prefigurata la missione di predicatori e ministri. Cristo fa della Chiesa la sua sposa, donandole il nuovo vino: lo Spirito. Nel Cristo-sposo confluiscono le attese degli antichi giusti prefigurati da Maria, che intercede affinché lo Sposo conceda alle genti l'unione nuziale: lo Spirito Santo. L'ordine di riempire le giare, sta a significare la vocazione apostolica del battesimo e dell'ammaestramento.

L'insegnamento di san Gaudenzio è parte integrante della tradizione patristica, da cui trae elementi interpretativi ma a cui dona originali spunti che radicalizzano l'ermeneutica del racconto e ne svelano la coesione pneumatologica, sacramentale ed ecclesiologica, nonché mariana e morale.